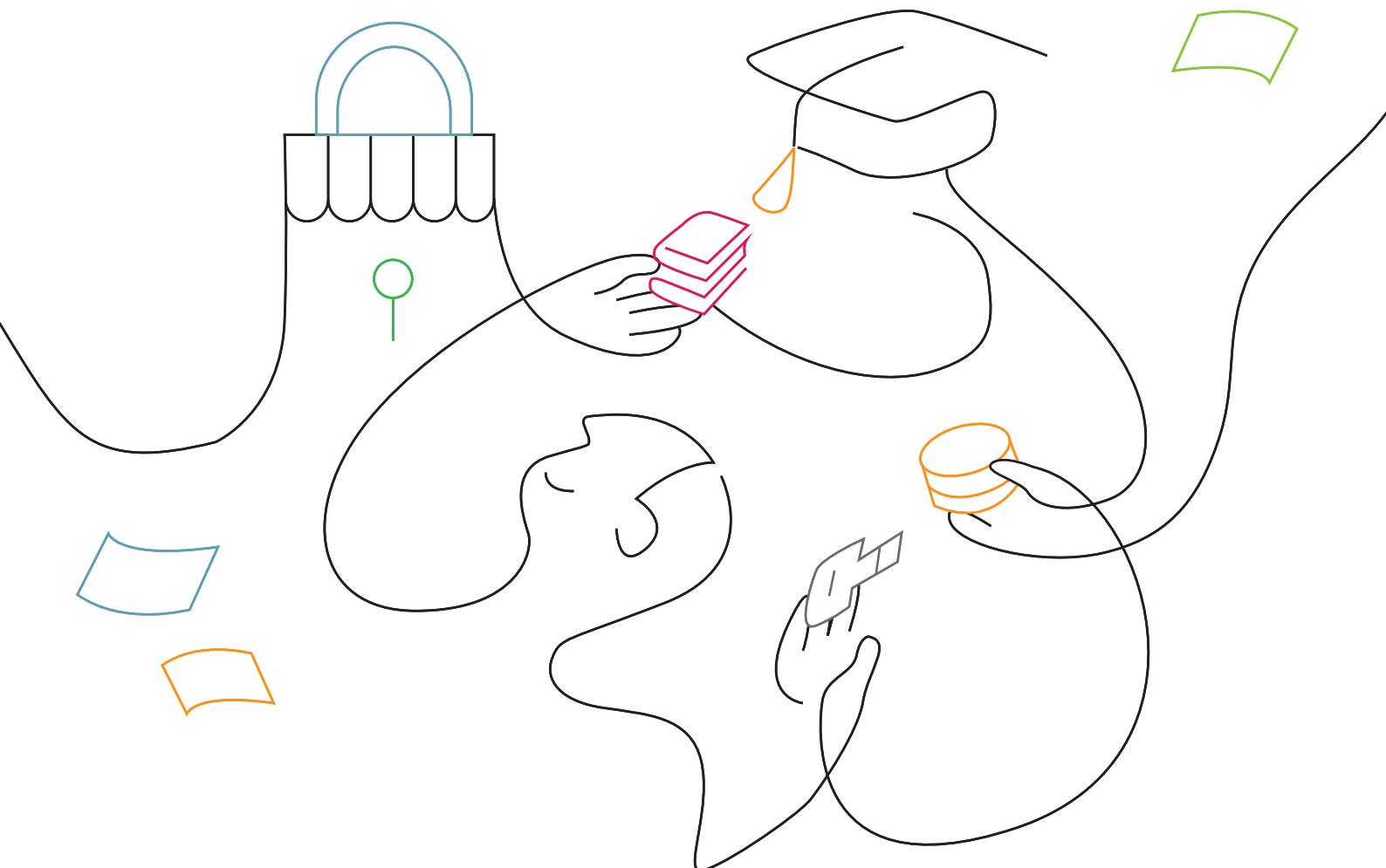

SOO (stručno obrazovanje i obuka) Strukturisana saradnja privatnog sektora

Privredna Komora Kosova - Srednjoročni strateški dokument

Septembar 2022

Pripremili: Ardiana Gashi, Iraj Hashi i Agon Dula za ALLED²¹

¹ Usklađivanje obrazovanja i obuke sa potrebama tržišta rada – ALLED faza II, finansira Evropska unija i sufinansira Austrijska agencija za saradnju

Funded by
the European Union

 Austrian
Development
Agency

With funding from

 Austrian
Development
Cooperation

Bashkëpunimi i strukturuar mes AAP dhe Sektorit Privat

OEK - Dokument strategjik afatmesëm

ALLED2 - Programi " Harmonizimi i Arsimit dhe Aftësimit me Nevojat e Tregut të Punës", i financuar nga Bashkimi Evropian (BE) dhe Bashkëpunimi Austriak për Zhvillim (ADC), i implementuar nga Agjencia Austriake për Zhvillim (ADA)

Për ALLED2 zhvilluar nga:

Autorët:

Ardiana Gashi, Iraj Hashi dhe Agon Dula

Recensuar nga:

ALLED2: Efka Heder, Skender Bosnarakaj, Anton Gojani,
Oda Ekonomike e Kosovës: Besim Mustafa dhe Muela Ibrahim

Si duhet të citohet:

ALLED2 (2022), Bashkëpunimi i Strukturuar mes AAP dhe Sektorit Privat; OEK - Dokumenti Strategjik Afatmesëm. Zhvilluar nga: Ardiana Gashi, Iraj Hashi dhe Agon Dula. ISBN 978-9951-8990-9-3

Katalogimi në botim (CIP)

Biblioteka Kombëtare e Kosovës "Pjetër Bogdani"

ISBN 978-9951-8990-9-3

Ky dokument është përgatitur në kuadër të projektit "Harmonizimi i Arsimit dhe Aftësimit me Nevojat e Tregut të Punës "ALLED Faza 2, i financuar nga Bashkimi Evropian (BE) dhe Bashkëpunimi Austriak për Zhvillim (ADC), i implementuar nga Agjencia Austriake për Zhvillim (ADA). Përmrbajtja është përgjegjësi ekskluzive e Autorit dhe nuk reflekton domosdoshmërisht pikëpamjet e Bashkimit Evropian (BE) dhe të Bashkëpunitit Austriak për Zhvillim (ADC) / Agjencia Austriake për Zhvillim (ADA).

Pregled sadržaja

1	UVOD	4
2	OKRUŽENJE I KONTEKST ANALIZE	8
2.1	Hitnost usavršavanja i prekvalifikacije	8
2.2	Stručno obrazovanje i obuka na Kosovu: kratak pregled pravnog okvira i relevantih institucija	9
2.3	PKK kao posrednik između poslodavaca i institucija Stručnog obrazovanja i osposobljavanja SOO	12
3	IZAZOVI SA KOJIMA SE SUOČAVA PRIVATNI SEKTOR U VEZI SA VEŠTINAMA I PROFESIJAMA	15
3.1	Izazov 1: Neusklađenost između potražnje i ponude veština i profesija iz institucija SOO	15
3.2	Izazov 2: Diplomcima SOO-a su potrebna odgovarajuća znanja i veštine za industriju 4	24
3.3	Izazov 3: Ka preduzetničkom načinu razmišljanja i preduzetničkom obrazovanju	27
4	SREDNJOROČNA STRATEGIJA I AKCIONI PLAN ZA PRIVREDNU KOMORU KOSOVA PKK	30
4.1	Indikatori i aktivnosti za strateški cilj 1: Pametno planiranje SOO kako bi se zadovoljile buduće potrebe tržišta rada	30
4.2	Indikatori i aktivnosti za strateški cilj 2: Povećanje/Unapređenje kvaliteta sistema SOO	31
4.3	Indikatori i aktivnosti za strateški cilj 3: Podsticanje preduzetničkog razmišljanja i preduzetničkog obrazovanja	33

DODATAK 1: AKCIONI PLAN

Spisak Tabela

TABLE 1

Broj učenika SOO u 10-12 razredima, stručnim školama i centrima kompetencija, po profilima 2020/21 _____ 17

TABLE 2

Struktura a zaposlenih prem privrednim aktivnostima, 2018-2020 _____ 18

TABLE 3

Struktura novoregistrovanih preduzeća prema privrednim delatnostima (ukupno u %) _____ 19

TABLE 4

Struktura slobodnih radnih mesta po sektorima priverse (ukupno u %) _____ 21

TABLE 5

Indikatori i aktivnosti za strateški cilj 1: Pametno VET planiranje kako bi se zadovoljile buduće potrebe tržišta rada _____ 30

TABLE 6

Strateški cilj 2: Povećanje/Unapređenje kvaliteta SOO sistema _____ 31

TABLE 7

Strateški cilj 3: Podsticanje preduzetničkog načina razmišljanja i preduzetničkog obrazovanja _____ 33

Spisak Skraćenica

AU	Administrativno upustvo
ALLED²	Usklađivanje obrazovanja i osposobljavanja sa potrebama tržišta rada - II faza
ASOOOO	Agencija za stručno obrazovanje i osposobljavanje i obrazovanje odraslih
SOOOO	Savet za stručno obrazovanje i osposobljavanje i obrazovanje odraslih
AZRK	Agencija za zapošljavanje Republike Kosovo
EOKS00	Evropsko osiguranje kvaliteta u stručnom obrazovanju i obuci
FET	Evropska fondacija za obuku
EUSOP	Evropsko udruženje za stručno obrazovanje
PZM	Povećanje zapošljavanja mladih
VK	Vlada Kosova
I0SO	Institucije za obrazovanje i stručno osposobljavanje
OK	Osiguravanje kvaliteta
GIZ	Nemačka korporacija za međunarodnu saradnju
PKK	Privredna Komora Kosova
OKK	Okvir kurikuluma Kosova
KMOZ	Kosovska mreža za obrazovanje i zapošljavanje
SOPK	Strateški obrazovni plan PSAK-a Kosova
ODO	Opštinska direkcija za obrazovanje
MONTI	Ministarstvo obrazovanja, nauke, tehnologije i inovacija MONTI
MR	Memorandum o razumevanju
NOOK	Nacionalni okvir za osiguranje kvaliteta
NOK	Nacionalni okvir kvalifikacija
KBV	Barometri Kosovar i Aftësive/ Kosovski barometar veština
UPCO	Cluster/Hub i Universitetit të Prishtinës, Komunës së Prishtinës dhe Odës Ekonomike të Kosovës/ UPCO klaster/čvorište Univerziteta u Prištini, Opštine Priština i Privredne komore Kosova
SOO	SOO stručno obrazovanje i obuka
CSO	Centri za stručno osposobljavanje
UZR	Učenje zasnovano na radu

1

UVOD

Privatni sektor na Kosovu suočava se sa nizom ozbiljnih izazova, posebno u periodu nakon pandemije, a izazovi se nastavljaju i produbljanjem energetske krize. Ovi izazovi se odnose i na nedostatak radne snage sa odgovarajućim nivoom veština i znanja, a koje bi trebale omogućiti Kosovu da pređe na industriju 4.0 zajedno sa drugim zemljama u regionu i Evropskoj uniji; nedostatak usklađenosti sistema obrazovanja i obuke (posebno sistema stručnog obrazovanja i obuke) sa potrebama privatnog sektora; nedostatak digitalnih veština i veština potrebnih za usvajanje novih pametnih tehnologija; ograničavajuće okruženje za preduzetništvo i razvoj preduzetničkog načina razmišljanja kod mladih što direktno utiče na rast privrede. Vlada Kosova zajedno sa Evropskom unijom i raznim međunarodnim organizacijama, prepoznaće ove izazove dugi niz godina i angažovana je na razvoju politika i programa podrške za ublažavanje efekata ovih slabosti. Neki od ovih programa su: rad na poboljšanju sistema stručnog obrazovanja i osposobljavanja, sa fokusom na jačanje mehanizama za osiguranje kvaliteta; iskustveno učenje kroz primenu dualnih principa, kao što je učenje zasnovano na radu koje uključuje preduzeća iz privatnog sektora u obuku učenika kroz praktični rad; promocija praktične šeme preduzetništva u stručnim školama; i novonajavljenu Šemu garancije za mlađe.² Međunarodne organizacije su takođe promovisale unapređenje sistema stručnog obrazovanja i osposobljavanja kroz niz inicijativa kao što su one koje je razvio program ALLED2 Austrijske razvojne agencije (Barometar veština na Kosovu, platforma- Barometar tržišta rada na Kosovu; UPCO Cluster Hub; razvoj novih profesionalnih standarda; predlog rešenja za formulu finansiranja stručnog obrazovanja i obuke, predlog politike podsticaja za preduzeća u cilju saradnje sa stručnim obrazovanjem i obukom. Centri za karijeru u školama³ imaju za cilj, između ostalog, i da podižu svest učenika o važnosti SOO (stručnog obrazovanja i osposobljavanja) kao i njihovih roditelja, i o trendovima na tržištu rada i važnosti preduzetničkog načina razmišljanja kod mladih, o WBL Pilot projektu (Učenje zasnovano na radu) i drugim projektima.⁴

Glavni problem u vezi sa ovim političkim meraima i programima bio je odgovarajući mehanizam uključivanja privatnog sektora i njegovih reprezentativnih organizacija. Zakonodavstvo u vezi sa WBL/UZR (učenje zasnovano na radu) posebno uzima Privrednu komoru Kosova (PKK) kao predstavnika privatnog sektora koji će se angažovati u implementaciji i praćenju programa UZR

² U julu 2021. godine pokrenut je Instrument tehničke pomoći EK/ILO (TAF) za BB-6 Šemu garancija za mlađe, pružajući privredama učesnicama, uključujući Kosovo, tehničku pomoć u pripremi Plana za implementaciju garancije za mlađe. Formira se međuministarska grupa na političkom nivou koju vodi ministar finansija, rada i transfera koja bi se bavila procesom razvoja Garantne šeme za mlađe, kao i međuministarski tehnički tim za izradu nacrta Garantne šeme za mlađe. Do avgusta 2022. godine, Plan implementacije Garantne šeme za mlađe će biti finalizovan i dostavljen. Kako je navedeno u ERP-u 2022-2024, implementacija ove šeme za mlađe će početi 2023. godine.

³ Implementirano kroz projekat 'Povećanje zapošljavanja mlađih (EYE)' od strane Helvetasa.

⁴ Poput onih koje implementiraju LukDevelopment, GIZ itd.

(učenje zasnovano na radu). Prema Zakonu o stručnom obrazovanju i obuci, Privredna komora Kosova je član Saveta za stručno obrazovanje i obuku i obrazovanje odraslih (SS0000). Privredna komora Kosova (PKK) je takođe član upravnog odbora Nacionalnog autoriteta za kvalifikacije. Privredna komora Kosova je već uključena u pilot fazu WBL (učenje zasnovano na radu) programa i razvila je kompetencije - sertifikovani trener, instructor u kompaniji, koji je odgovoran za učenike stručnog obrazovanja i obuke koji su upućeni na profesionalnu praksu u preduzećima. Iako postoji nekoliko industrijskih udruženja kao što su Klub proizvođača Kosova, Fondacija BESA i druge koja predstavljaju kompanije u specifičnim granama industrije kao što su prerada metala, prerada drveta, obnovljivi izvori energije, prerada hrane, itd., njihovo učešće u stručnim školama je ograničeno. Privredna komora Kosova je jedina organizacija sa svojim pravnim statusom, sedam regionalnih kancelarija i velikim brojem članova, koja predstavlja privatni sektor po pitanjima vezanim za obrazovanje i obuku. Blizak odnos i veze sa članovima, doveli su Komoru u poziciju da zna i da je upućena u potrebe privatnog sektora za veštinama, i da dopreneše da ove potrebe budu pružene školama i organizacijama za stručno obrazovanje i obuku. Međutim, resursi Privredne komore Kosova u trenutnom obliku finansiranja (dobrovoljne članarine) i kapaciteti njenog departmenra za stručno obrazovanje i obuku, za rad sa stručnim školama su ograničeni, ali i ne mogu se u potpunosti angažovati u svim oblastima koje se odnose na poboljšanje kvaliteta i kvantiteta ljudskog kapitala potrebnog privatnom sektoru. Kapacitet Departmenta za obrazovanje i stručno osposobljavanje treba da poveća svoje kapacitete, tako da bude u stanju da prati i posmatra razvoj tržišta rada i da posreduje između privatnog sektora i institucija za obrazovanje i stručno osposobljavanje.

Stoga je od suštinskog značaja da se formuliše strateški pristup za privatni sektor i Privrednu komoru Kosova, kao njenog predstavnika, tako da Privredna komora Kosova (naročito njeno Odeljenje za obrazovanje i stručnu obuku) može u potpunosti da iskoristi svoj potencijal u razvoju sistematske, strukturirane i dugoročne saradnje sa školama stručnog obrazovanja, a u cilju poboljšanja sposobnosti i veština diplomaca potrebnih privatnom sektoru u narednim godinama. Ako se smanji neusklađenost između potreba industrije i stručnosti diplomaca iz stručnih škola, produktivnost preduzeća će se povećati, a samim tim i njihova konkurentnost i izvozni potencijal u cilju ekonomskog rasta zemlje.

Još jedna karakteristika kosovskog okruženja koja deluje kao prepreka rastu privatnog sektora je nedostatak snažnijeg preuzetničkog razmišljanja i duha i u institucijama za obrazovanje i obuku. Potreba je da se razvije preuzetnički način razmišljanja među populacijom učenika u školama za stručno obrazovanje i obuku. Ovo je važan zadatok koji zahteva posvećenost škola, centara za stručno osposobljavanje, privatnog sektora i nastavnika. I ovde, Privredna komora Kosova, i druge reprezentativne organizacije privatnog sektora mogu da igraju važnu ulogu pomažući u povezivanju škola sa kompanijama i preduzećima, i imaju ulogu mentora za učenike na praksi. Promovisanje preuzetničkih stavova i dobijanje znanja o samozapošljavanju, kao alternativi zapošljavanju učenika stručnog obrazovanja i obuke, će pripremiti i podstaći neke od njih da počnu da stvaraju svoje preduzeća i kompanije, doprinoseći razvoju privrede u celini i posebno privatnog sektora uopšte.

Razvoj ljudskog kapitala je od suštinskog značaja za razvoj privatnog sektora na Kosovu i ovim strateškim dokumentom, Privredna komora Kosova će preduzeti dalji korak u podršci ovom razvoju u post-Covid periodu, tehnološkom okruženju koje se brzo menja, kao i u snalaženju sa energetskom krizom. Privredna komora Kosova, i drugi predstavnici privatnog sektora su u najboljoj poziciji da posreduju u ovoj saradnji. Strategija se zasniva na prepoznavanju tri glavna izazova za razvoj privatnog sektora: (I) praćenje tržišta rada i nedostatak veština kroz pripremu Kosovskog barometra veština koji će podržati prekvalifikaciju-razvoj veština radne snage; (II) saradnja sa školama za stručno obrazovanje i obuku kroz WBL pristup (učenje na random mestu); i (III) poboljšanje preduzetničkog okruženja kroz preduzetničko obrazovanje i jačanje preduzetničkog načina razmišljanja.

Zadnji je trenutak za promovisanje stručnog obrazovanja na Kosovu. Stručno obrazovanje i osposobljavanje sada je prioritet Vlade – početkom godine formirana je Izvršna komisija za razvoj sistema stručnog obrazovanja, koju predvodi premijer, i sastavljena je od resornih ministarstava i institucija. ; postoji povećan interes poslodavaca za saradnju sa školama za stručno obrazovanje i obuku, delom zbog nedostatka radne snage; i konačno, a posebno u post-Covid kontekstu, sve je veće shvatanje o značaju razvoja veština, posebno digitalnih veština u preduzećima i obrazovnim institucijama na svim nivoima. Stoga, ovaj strateški dokument, i akcioni plan dolaze u pravom trenutku i uz podršku, treba da omoguće Privrednoj komori Kosova i drugim predstavnicima privatnog sektora da iskoriste mogućnost u cilju inteziviranja svoje saradnje sa obrazovnim institucijama i stručnom obukom.

Da bi se identifikovali izazovi sa kojima se suočava privatni sektor i, na ovaj način, najvažniji strateški ciljevi Sektora za obrazovanje i stručno osposobljavanje Privredne komore Kosova, i Akcioni plan za naredne 3 godine, je od suštinskog značaja za analizu trenutne situacije na Kosovu i istraživanje konteksta u kome treba da se razvija saradnja sa školama stručnog obrazovanja. Analiza konteksta Kosova i važnih pitanja u identifikaciji struktuirane saradnje između Privredne komore Kosova i institucija stručnog obrazovanja i obuke ogleda se kroz:

- Pregled postojećih dokaza i studija o stanju stručnog obrazovanja i neusklađenosti veština i kvalifikacija na Kosovu sa potrebama tržišta;
- Analiza dostupnih podataka o učenicima u različitim profilima u stručnim školama i zahtevima za različite veštine i kvalifikacije- za potrebe Ministarstva obrazovanja, nauke, tehnologije i inovacija, Kosovske agencije za statistiku (ASK) i dokazi prikupljeni preko Kosovskog barometra veština 1.0;
- Informacije prikupljene tokom sastanaka i diskusija sa javnim i privatnim institucijama i organizacijama uključenim u procese stručnog obrazovanja i obuke;
- Dva okrugla stola sa predstvincima Ministarstva prosvete, nauke, tehnologije i inovacija, školama za stručno obrazovanje i obuku, Privredne komore Kosova, udruženja poslodavaca i donatorske zajednice.⁵

⁵ Za prvim stolom razgovaralo se o iskustvima učesnika iz VET institucija, organizacija poslodavaca, faktorima uspeha za stvaranje održive saradnje i mogućim modalitetima saradnje između poslodavaca, VET škola i CPO. Na drugom okruglom stolu, učesnicima je predstavljen nacrt Strateškog dokumenta i Akcionog plana za PKK i uvaženi njihovi stavovi u pripremi ovog dokumenta.

Struktura ovog dokumenta je sledeća. U odeljku 2, razmatrane su neke od karakteristika trenutnog okruženja u vezi sa sistemom stručnog obrazovanja i obuke. Konkretnije, naglašena je potreba za obukom i prekvalifikacijom, razmotreni su pravni aspekti stručnog obrazovanja i institucije za nadzor i regulative stručnog obrazovanja i obuke, a potom se prikazuje uloga Privredne komore Kosova, kao predstavnika privatnog sektora. U odeljku 3, razmatraju se glavni izazovi sa kojima se suočava privatni sektor na Kosovu i, shodno tome, strateški odgovori Odeljenja za obrazovanje i stručno osposobljavanje Privredne komore Kosova na ove izazove. U odeljku 4, predstavljeni su trenutni strateški ciljevi PKK i aktivnosti koje su dizajnirane za postizanje tih ciljeva. Detaljni akcioni plan za Privrednu komoru Kosova je predstavljen u Aneksu 1.

2

OKRUŽENJE I KONTEKST ANALIZE

2.1 Neophodnost usavršavanja i prekvalifikacije

Kosovo je jedna od zemalja Zapadnog Balkana na evropskom putu, koja čeka da završi proces stabilizacije i pridruživanja i pređe u sledeću fazu u budućnosti. Kao i u drugim zemljama Zapadnog Balkana, pa čak i državama članicama EU, Kosovo ima snažnu potrebu da unapredi veštine, i razvije svoju radnu snagu kako bi moglo da poveća svoju konkurentnost i potencijal rasta. Zbog toga je od suštinskog značaja da uzme u obzir preporuke iz izveštaja Evropske komisije „Unapredjenje i prekvalifikacija u post-Covid periodu: Podsticanje novih usluga i otvaranje novih radnih mesta – Tri scenarija za godinu 2030”.⁶

Pandemija je ubrzala tempo tehnoloških promena, posebno digitalizacije, i promenila ponašanje radnika na tržištu rada. Primenio se i podsticaj rad od kuće, što je zauzvrat stimulisalo korišćenje onlajn digitalnih platformi koje olakšavaju ponudu i potražnju roba i usluga u različitim sektorima. Rad od kuće doprineo je širenju digitalne i zelene ekonomije među zaposlenima, preduzećima i potrošačima. Ovo je mnogima dalo pregled rada na daljinu i nova iskustva sa IT. Čak i kada je završen period izolacije od pandemije, ljudi i kompanije su nastavili da koriste digitalne platforme. Zaista, upotreba ovih platformi se povećala, korisnici su takođe iskusili poboljšanja u kvalitetu i karakteristikama platformi. Međutim, ovaj kontekst predstavlja nove izazove za korisnike, kreatore politike i radnike. U oporavku nakon COVID-19, tempo promena se razvija mnogo većom brzinom. Ovo će predstavljati ogromne mogućnosti i mnoge izazove za preduzeća, vladu, obrazovne i istraživačke institucije, radnike i građane. Potreba da se razviju prave veštine kroz planove i akcije usavršavanja, postala je od suštinskog značaja za sve zainteresovane strane nakon pandemije COVID-19. Početak energetske krize dodatno će povećati pritisak za razvoj energetski efikasnijih tehnologija i novih veština.

Komisija naglašava da će razvoj društva preko veština zahtevati sveobuhvatnu promenu stavova, delovanja i razmišljanja svih zainteresovanih strana.

⁶Evropska komisija (2021), Veštine za industriju: usavršavanje i usavršavanje u post-COVID eri: podsticanje novih usluga i otvaranje novih radnih mesta: tri scenarija za 2030.: završni izveštaj. Ovaj pododeljak je usko zasnovan na ovom izveštaju.

- Pojedinci i radnici moraju razviti način razmišljanja gde celoživotno učenje i sposobnost prilagođavanja radnom okruženju koje se stalno menja, postaju sastavni deo radnog života;
- Preduzeća treba da investiraju i iskoriste mogućnosti koje stvaraju pametne usluge i platforme za usluge i da obezbede da se njihovim zaposlenima ponude mogućnosti za usavršavanje i prekvalifikaciju
- Institucije za obrazovanje i obuku (univerziteti, kao i institucije za obuku i pružaoci usluga) moraju uzeti u obzir promene u potrebama za veštinama i znanjima pojedinaca i preduzeća, i razviti nove i inovativne programe obuke na svim nivoima.

Kolektivna promena načina razmišljanja i usvajanje novih pravila i podsticaja će staviti sve zainteresovane strane u bolju poziciju da odgovore na ekonomski i društvene izazove i omogućiti radnicima i građanima da se kontinuirano razvijaju zajedno sa novim zahtevima za veštinama. Kolektivni pristup će omogućiti privredi u razvoju inovacija, inteligentnih platformi i sistema sa većim mogućnostima za usavršavanje radne snage. Ovaj kolektivni pristup će zahtevati (i) da vlade obezbede veće finansiranje i snažne podsticaje za razvoj novih šema i alata za obuku, kao što su individualni pristupi učenja, mikrokrediti, programi za usavršavanje u industriji. (ii) Preduzeća, posebno MSP- mala i srednja preduzeća, treba da aktivno koriste ove podsticaje, da povećaju svoja ulaganja u obuku radne snage; i (iii) Univerziteti i pružaoci obuke (npr. VET institucije) da povećavaju relevantnost i kvalitet svog obrazovanja i obuke i obrazovanje prilagode potrebama industrije razvijanjem programa na svim nivoima uz snažno učešće industrijskih i sektorskih udruženja.

2.2 Stručno obrazovanje i obuka na Kosovu: kratak pregled pravnog okvira i relevantnih institucija

Stručno obrazovanje i osposobljavanje na Kosovu regulisano je brojnim zakonima: Zakon br. 04/L-138 za stručno obrazovanje i obuku; Zakon br. 03/L-060 o nacionalnim kvalifikacijama; Zakon br. 04/L-032 Zakon o preduniverzitetskom obrazovanju u Republici Kosovo; Zakon br. 03/L-068 za obrazovanje u opština Republike Kosovo; Zakon br. 06/L-046 za Inspektorat za obrazovanje na Kosovu; Administrativno uputstvo (Ministarstvo obrazovanja, nauke, tehnologije i inovacija) br. 14/2014 Agencija za obrazovanje i stručno osposobljavanje i obrazovanje odraslih (AZS000); Administrativno uputstvo (MONT) br. 28/2014 o kriterijumima i procedurama za verifikaciju standarda rada; Administrativno uputstvo za stručno obrazovanje i obuku ,(Ministarstvo obrazovanja, nauke, tehnologije i inovacija) broj 137, 2020. i niz drugih podzakonskih akata.

Zakon br. 04/L-138 o stručnom obrazovanju i obuci reguliše nacionalni sistem stručnog obrazovanja i obuke u skladu sa potrebama ekonomskog i društvenog razvoja Republike Kosovo, uključujući ekonomski i tehnološke promene, zahteve tržišta rada i potrebe pojedinaca tokom tranzicije ka tržišnoj privredi. Zakonom se uređuje struktura, organizacija i upravljanje ustanovama koje pružaju stručno obrazovanje i usavršavanje.

Principi obrazovanja i stručnog osposobljavanja Član 17 o saradnji sa partnerima za obrazovanje i stručno osposobljavanje predviđa da Ministarstvo prosvete, nauke, tehnologije i inovacija MONTI, sa drugim ministarstvima, drugim partnerima za obrazovanje i stručno osposobljavanje, opština i partnerskim društvenim organizacijama zaključuju saradnju/ sporazume sa preduzetnicima, centrima za obuku, u cilju ostvarivanja zajedničkih interesa za stvaranje veza između obrazovnih institucija i tržišta rada. Nadalje, prema članu 20, Zakon predviđa osnivanje Kancelarije za ekonomsku saradnju sa stručnim obrazovanjem i , koja će funkcionisati u okviru Ministarstva prosvete, nauke, tehnologije i inovacija MONTI, i biće odgovorna za koordinaciju saradnje sa preduzećima.⁷

Administrativno uputstvo br. 7/2014 o unapređenju, autonomiji i funkcionisanju institucija stručnog obrazovanja i osposobljavanja, utvrđuje da institucije stručnog obrazovanja i osposobljavanja moraju zaključiti sporazume sa drugim institucijama i preduzećima za završetak praktične obuke.

Zakon br. 04/L-138 o stručnom obrazovanju i obuci (2013) dozvoljava primenu dualnih oblika stručnog obrazovanja i obuke u kojima se razvija praktična obuka i iskustvo u preduzetništvu. Administrativno uputstvo UA 137/2020 o učenju zasnovanom na radu (UZR) u stručnom obrazovanju i osposobljavanju reguliše način organizacije, sprovođenja i evaluacije učenja zasnovanog na radu (UZR) u stručnom obrazovanju. Prema Administrativnom uputstvu, UZR (učenje zasnovano na radu) je dvostruki oblik organizacije stručne nastave i obuke, organizovan u partnerstvu između javnih i privatnih poslodavaca i stručnog obrazovanja. Osoba odgovorna za stručno obrazovanje i obuku za UZR (Učenje zasnovano na radu /Work-Based Learning) može biti službenik Centra za karijeru, koordinator odgovoran za praktični rad i zamenik direktora odgovoran za vezu sa tržištem rada. Nastavnik/instruktor stručne prakse je licencirana osoba koja se bavi pružanjem praktične obuke, dok je instruktor lice u preduzećima koje usmerava učenike tokom implementacije UZR (UCenje zasnovano na radu/Work Based Learning). Detaljna uputstva za primenu Administrativnog uputstva o Učenju zasnovano na radu navedena su u Operativnom priručniku UZR objavljenom u decembru 2020. Priručnik sadrži informacije o ulogama i odgovornostima svih strana (škola, poslodavca i učenika), procedure i potrebne forme koje garantuju održivost i kvalitet kroz implementaciju učenja zasnovanog na radu od strane javnih i privatnih poslodavaca.⁸

Član 11 Administrativnog uputstva o ulozi socijalnih partnera prepoznaje ulogu Privredne komore Kosova/ PKK i sektorskih udruženja kao fasilitatora između poslodavaca i stručnog obrazovanja i obuke. Od Privredne komore Kosova se очekuje da prikupi podatke o sporazumima i ugovorima o učenju zasnovanom na radu i njihovoj primeni. Očekuje se da PKK ažurira bazu podataka za preduzeća uključena u WBL- učenje zasnovano na radu. Učenje zasnovano na radu namenjeno je učenicima koji su navršili 15 godina.

⁷ Z Kancelarija će imati predstavnike relevantnih ministarstava i socijalnih partnera. Međutim, do danas Kancelarija nije uspostavljena i trenutno LuxDevel- opment podržava MESTI u razvoju pravnog okvira za osnivanje i regulisanje Kancelarije.

⁸ WBL/UZR učenje zasnovano na radu je razvijen zajedno sa nastavnikom stručne prakse i instruktorem kod poslodavca, koji je utvrdio i kriterijume za odabir učenika. Preduzeće pronašao načine za nadoknadu studentima u procesu UZR. Instruktori u preduzećima procenjuju učenike tokom implementacije UZR-a i izdaju sertifikat po završetku procesa i demonstriraju stečene veštine. Konačno vrednovanje učenika vrši nastavnik

L Zakon br. 03/L-060 o nacionalnim kvalifikacijama uspostavlja pravni osnov sistema za nacionalne kvalifikacije na svim nivoima obrazovanja, regulišući razvoj i održavanje Nacionalnog okvira kvalifikacija i dodelu kvalifikacija. Nacionalni organ za kvalifikacije je odgovoran za akreditaciju institucija za stručno obrazovanje i osposobljavanje.

Gore navedeni zakoni i administrativna uputstva sprovode se pod nadzorom sledećih institucija:

Ministarstvo obrazovanja, nauke, tehnologije i inovacija (MONTI) je regulatorni organ za rad i licenciranje institucija za stručno obrazovanje i stručno osposobljavanje. Ministarstvo prosvete, nauke, tehnologije i inovacija (MONTI) reguliše broj učenika, nastavne planove i programe, školsku infrastrukturu, kapacitete, obuku i druge slične mere. MONTI razvija politike i nastavne planove i programe, sprovodi zakone, odgovoran je za obuku nastavnika u službi, inspekciju i praćenje kvaliteta obrazovanja itd.

Savet za stručno obrazovanje i obuku i obrazovanje odraslih (SS000) je savetodavno telo za politike obrazovanja i stručnog osposobljavanja i obrazovanja odraslih u Ministarstvu obrazovanja, nauke, tehnologije i inovacija na Kosovu. Pored toga, usvaja profesionalne standarde na nacionalnom nivou. Savet za stručno obrazovanje i obrazovanje odraslih sastoji se od petnaest članova, predstavnika institucija kao što su: Ministarstvo prosvete, nauke, tehnologije i inovacija, Ministarstvo rada i socijalnog staranja (sada podređeno Ministarstvu finansijskih i transferi), druga relevantna ministarstva, Autoritet za kvalifikacije, AS0000 Agencija za stručno obrazovanje i osposobljavanje i obrazovanje odraslih) Trgovačka komora i socijalni partneri.

Agencija za stručno obrazovanje i osposobljavanje i obrazovanje odraslih (AS0000) je odgovorna za administraciju i rukovođenje ustanovama stručnog obrazovanja i osposobljavanja i za obrazovanje odraslih u vezi sa finansijskim, ljudskim resursima, zgradama i infrastrukturom svih javnih ustanova stručnog obrazovanja i za obuku pod njenom regulatornom administracijom; koordinacija obrazovanja u ustanovama stručnog obrazovanja i osposobljavanja i za obrazovanje odraslih; koordinacija međunarodnih projekata; angažovanje socijalnih partnera u relevantnim institucijama za stručno obrazovanje i osposobljavanje i za obrazovanje odraslih; institucionalizovano učešće privatnog sektora i socijalnih partnera u institucijama koje se bave stručnim obrazovanjem i obukom i za obrazovanje odraslih; nadzor i koordinaciju izrade profesionalnih standarda. Agencija je takođe odgovorna i za centre kompetencija.

Nacionalni autoritet za kvalifikacije (NAK) je nezavisno državno telo, u skladu sa Zakonom o nacionalnim kvalifikacijama na Kosovu. Nacionalni autoritet za kvalifikacije ima glavnu ulogu u razvoju i održavanju Nacionalnog okvira kvalifikacija (NOK). NAK (Nacionalni autoritet za kvalifikacije), pored odobravanja kvalifikacija za stručno obrazovanje i obuku i akreditaciju pružalaca stručnog obrazovanja i stručnog osposobljavanja, odgovoran je za utvrđivanje kriterijuma za razvoj profesionalnih standarda i verifikaciju profesionalnih standarda do nivoa 5 Nacionalnog autoriteta za kvalifikacije (NAK).

Ugovor o kvalitetu u stručnom obrazovanju i osposobljavanju uključuje: Osiguranje kvaliteta za kvalifikacije koje su deo Nacionalnog okvira kvalifikacija (NOK), od strane Nacionalnog autoriteta

za kvalifikacije (NAK) (kroz procese validacije i akreditacije); eksterno vrednovanje stručnih škola kroz upravno-pedagošku inspekciju, od strane Prosvetne inspekcije; OK- osiguranje kvaliteta javnih centara za stručno osposobljavanje i mobilnih centara Zavoda za zapošljavanje; interna procena pružalaca SOO kroz samovrednovanje; i eksterno ocenjivanje učeničkih postignuća na kraju višeg srednjeg obrazovanja kroz maturski ispit (Rizvanolli Bajraktari, 2021). Nacionalni okvir za osiguranje kvaliteta (NOK) za stručno obrazovanje i obuku koji je na snazi od 2011. godine u skladu je sa Evropskim osiguranjem kvaliteta u stručnom obrazovanju i obuci (SECAAP), ali se odnosi samo na osiguranje kvaliteta na nivou pružaoca obrazovanja i profesionalnu obuku (Rizvanolli Bajraktari, 2021). Međutim, kako je izvestila (- Bajraktari, 2021) na nivou sistema, pristup obezbeđenju kvaliteta još nije konsolidovan – indikatori Evropskog obezbeđenja kvaliteta u stručnom obrazovanju i obuci SECAAP se ne koriste za upravljanje kvalitetom na nivou sistema radi poboljšanja efektivnosti i efikasnosti sistema stručnog obrazovanja i osposobljavanja. Svi pružaoci stručnog obrazovanja i osposobljavanja su zakonski obavezni da imaju interne mehanizme obezbeđenja kvaliteta – sa principima/kriterijumima i indikatorima kvaliteta definisanim u Nacionalnom okviru za osiguranje kvaliteta u stručnom obrazovanju i obuku u stručnom obrazovanju

Opštinska direkcija za obrazovanje (ODO), na lokalnom/opštinskom nivou na Kosovu, ima isključiva ovlašćenja u vezi sa odredbama javnog predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja, uključujući registraciju obrazovnih institucija, zapošljavanje osoblja, administraciju obrazovnih objekata, administraciju školskog budžeta, isplatu plata i jačanje kapaciteta nastavnika/instruktora i administratora.

Prosvetni inspektor je centralni izvršni organ za pravno vršenje i kontrolu/ nadgleda sprovođenje zakona. Inspektorat ocenjuje kvalitet nastavnog procesa/usluge; kontroliše usklađenost delatnosti obrazovno-vaspitnih ustanova sa važećim zakonskim i podzakonskim aktima; savetuje rukovodioce i zaposlene u obrazovnim ustanovama; i o nalazima inspekcijskog nadzora obaveštava Ministarstvo, Opštinske uprave za obrazovanje (DKA) i obrazovne ustanove.

2.3. Privredna komora Kosova je posrednik između poslodavaca i institucija za stručno obrazovanje i obuku

Privredna komora Kosova (OEK) je profesionalna organizacija osnovana 1962. Godine. Od strane Skupštine Kosova je uređena novim zakonom-Zakonom o Privrednoj komori Kosova iz 2004. godine/⁷ Privredna komora Kosova je nezavisna profesionalna, nepolitička i neprofitna organizacija. Privredna komora Kosova je član Socijalno-ekonomskog saveta, koji je, između ostalog, odgovoran za savetovanje i usmeravanje institucija Republike Kosovo, u razvoju i sprovođenju politike rada i ekonomske politike. Privredna komora Kosova analizira ekonomsku situaciju na Kosovu i aktivno predlaže nove i napredne oblike lokalnog poslovanja i stimuliše internac i svojim profesionalizmom i odlučnošću pomaže kosovskom biznisu i društvu da usvoje evropske vrednosti.

⁷ http://old.kuvendikosoves.org/common/docs/ligmat/2004_7_en.pdf

Kao što je definisano članom 8 Zakona o Privrednoj komori Kosova, jedan od zadataka Privredne komore Kosova je saradnja sa drugim institucijama u utvrđivanju potreba za stručnom obukom poslovne zajednice i kontinuirano usavršavanje članova. Privredna komora Kosova - kroz sistem stalnog usavršavanja poslodavaca vrši u skladu sa statutom i drugim posebnim odredbama Komore. Važno je napomenuti da je Privrednoj komori Kosova potrebno više ljudskih resursa da bi obavljala svoju zakonski mandatnu ulogu, a takođe je potreban i razvoj kapaciteta za njeno trenutno osoblje.

Postoji nekoliko sektorskih udruženja koja deluju u okviru Privredne komore Kosova koja će igrati aktivnu ulogu u poboljšanju značaja i kvaliteta stručnog obrazovanja osposobljavanja. Pored toga, postoji snažna posvećenost nezavisnih udruženja da udruže rad sa PKK, u cilju podrške sistemu stručnog obrazovanja i osposobljavanja, koji će direktno doprineti poslovanju i ekonomiji Kosova.

Prema Zakonu br. 04/L-138 o stručnom obrazovanju i obuci, Privredna komora Kosova je član Saveta za stručno obrazovanje i obuku i obrazovanje odraslih , koji, kao što je gore predstavljeno, ima važnu ulogu u sistemu obrazovanja i stručno osposobljavanje na Kosovu. Privredna komora Kosova je takođe član i Agencije za stručno obrazovanje i obuku i obrazovanje odraslih (ASO000). Ona predstavlja interes poslodavaca u Ekonomskom savetu Kosova i aktivan je akter u procesu razvoja javnih politika. Doprinos Privredne komore Kosova sistemu stručnog obrazovanja i obuke se ostvaruje preko Odeljenja za stručno obrazovanje i obuku. Analiza podataka se vrši u okviru Centra za ekomske analize, koji djeluje u okviru Odjeljenja za politike i strateške komunikacije. Od 2014. do 2019. godine, Privredna komora Kosova je sprovedla redovnu anketu procenjujući prepreke za razvoj poslovanja na Kosovu i do 2017. godine je preduzela IFO indikator poslovanja. U 2020. godini, po nalogu ALLED2, Privredna komora Kosova se angažovala na realizaciji Barometra veština 1.0 sa ciljem realizacije budućeg Barometra veština za Kosovo.

Privredna komora Kosova je bila uključena u pilot projekat za WBL – učenje zasnovano na radu. Tokom 2016-17. godine i igrala je aktivnu ulogu kao posrednik između škola i kompanija za stručno obrazovanje i obuku, nadgledajući aktivnosti učenika dok su bili raspoređeni u kompaniji, obučavali trenera u kompanijama odgovornog za učenike u procesu učenja zasnovanog na radu. Međutim, uloga Privredne komore Kosova je definisana angažovanjem dodatnih eksperata, koje su finansirali donatori koji finansiraju pilot projekat (GIZ).

Privredna komora Kosova je sertifikovana da pruža obuku i sertifikaciju za instruktore u kompaniji na nivou 1 i planira da bude sertifikovana za pružanje sertifikata za nivo 2 i 3 (trener trenera i glavni trener). Privredna komora Kosova je takođe sertifikovana da sertificuje preduzeća za pružanje WBL, što zavisi od dostupnosti sertifikovanih instruktora u okviru kompanije. Uz podršku GIZ-a, Privredna komora Kosova planira da dobije sertifikat za pružanje obuke za instruktore nivoa 2 i 3. Ovo je važna usluga koja omogućava implementaciju WBL. Inicijative treba pratiti u pogledu kvaliteta učeničkog iskustva u kompanijama (kompanije ne pružaju uvijek učenicima radno iskustvo dogovorenog sa njihovim školama). Administrativno uputstvo o učenju zasnovanom na radu, eksplicitno uključuje Privrednu komoru Kosova u implementaciji šeme, posebno za upravljanje bazom podataka za WBL – učenje zasnovano na radu.

U okviru novosastavljenog Strateškog plana za obrazovanje Kosova (PSAK) 2022-2026, Ministarstvo obrazovanja, nauke, tehnologije i inovacija MONTI namerava da proceni kapacitete preduzeća za proces učenja zasnovanog na radu, ali i za dualne modalitete učenja. Akcioni plan predviđa niz intervencija u vezi sa dualnim učenjem, kao što su: osmišljavanje paketa kvalifikacija za sve kvalifikacije koje se nude

u institucijama stručnog obrazovanja i obuke, uključujući kvalifikacije koje se obezbeđuju dualnim učenjem ako postoje poslovne mogućnosti i interesovanja; Obuka nastavnika mentora za implementaciju dualnog učenja, ako stručno obrazovanje i obuka nudi dualno učenje. PKK može igrati aktivnu ulogu za Ministarstvo obrazovanja, nauke, tehnologije i inovacija (MONTI) u uvođenju i implementaciji dualnog obrazovanja.

Potrebu za posredničkom ulogom Privredne komore Kosova potvrstile su sve škole stručnog obrazovanja i obuke koje su intervjuisane i učestvovale u diskusiji za okruglim stolom za ovaj izveštaj. Štaviše, škole stručnog obrazovanja su naglasile da Privredna komora Kosova-PKK može da igra ulogu zastupanja sa vladom u stvaranju zakonske osnove u kojoj prijem učenika nije samo dobrovoljna odluka – pošto se škole suočavaju sa poteškoćama u smeštanju svojih učenika u preduzeća. Uloga Privredne komore Kosova se takođe vidi u podizanju svesti o značaju učenja zasnovanog na radu za preduzeća i studente. Škola je pokazala da Privredna komora Kosova može igrati važnu ulogu kao izvor informacija za potrebe tržišta rada, što bi se odrazilo na nastavne planove i programe, ali i na pružanje obrazovanja od strane škola stručnog obrazovanja i obuke.

3

IZAZOVI SA KOJIMA SE SUOČAVA PRIVATNI SEKTOR U VEZI SA VEŠTINAMA I ZANIMANJIMA

Imajući u vidu kontekst u kome se pojavilo pitanje uloge Privredne komore Kosova, I u svetlu diskusije o prednostima i slabostima sistema obrazovanja i stručnog osposobljavanja na Kosovu, identifikovan je niz izazova. Ovi izazovi se razmatraju u nastavku.

3.1 Izazov 1: Neusklađenost između potražnje i ponude veština i profesija iz institucija stručnog obrazovanja i obuke

Zakon br. 04/L-138 o stručnom obrazovanju i obuci izričito kaže da sistem stručnog obrazovanja i obuke mora biti u skladu sa potrebama ekonomskog i društvenog razvoja Republike Kosovo, uzimajući u obzir promene, ekonomske i tehnološke zahteva I potrebe tržišta rada (član 1). Međutim, u praksi, škole stručnog obrazovanja i osposobljavanja zaostaju za potrebama privrede i, posebno, nisu bile u stanju da prate brze tehnološke promene u različitim sektorima privrede. Kako bi se osiguralo da je kvalitet usluga u stručnim školama u skladu sa savremenim standardima, proces validacije i akreditacije je od suštinskog značaja. Međutim, kako navodi studija ALLED2 (Rizvanollı Bajraktari, 2021), do sada su samo dve škole obrazovanja i stručnog osposobljavanja ušle u proces, ali obe nisu uspele u procesu akreditacije; dve druge škole su započele proces, ali su se zaustavile usred procesa, a još tri stručne škole se uopšte nisu prijavile. Studija je pokazala da stručne škole još uvek nisu spremne da se podvrgnu regulisanim procedurama za validaciju i akreditaciju. Konstatovano je da su stručne škole dobine ograničenu podršku u pogledu opreme, dokumentacije, obuke nastavnika, itd. To bi ih pripremilo za ulazak u postupak. ALLED2 podržava jačanje mehanizama osiguranja kvaliteta; razvoj kapaciteta SS0000 (Saveta za stručno obrazovanje I osposobljavanje I obrazovanje odraslih), podršku školama za stručno obrazovanje infrastrukturom i opremom za digitalizaciju itd.

Ovaj odeljak se fokusira na ispitivanje dokaza o neusklađenosti između potražnje i ponude različitih veština i zanimanja, što su potvrdile mnoge studije uključujući Kosovski barometar veština 1.0 (ALLED2, 2022c) i podatke o sastavu obrazovnih profila u školama za stručno obrazovanje i sektorski sastav zaposlenosti. Podatci o broju učenika u različitim profilima svih škola za stručno obrazovanje i obuku u poslednje tri godine pokazuju potencijalnu ponudu različitih zanimanja; podatke je dostavilo MONTI. Podatke o težini zapošljavanja u različitim sektorima privrede i broju slobodnih radnih mesta u različitim sektorima, koji pokazuju usklađenost ponude I potražnje, daju Statistički zavod i Zavod za zapošljavanje.

Za ovu procenu korišćeni su dokazi prikupljeni kroz Barometar veština 1.0 (ALLED2, 2022c) i druga nedavna istraživanja. Podaci prema profilima stručnog obrazovanja osposobljavanja odnose se na

školsku 2020/21. godinu, pokazujući broj učenika upisanih u različite profile tokom 3 godine (10., 11. i 12. razred) i predstavljaju korišćeni kratkoročni trend. Broj učenika prema profilu grupisan je po sektorima i profilima. Za aproksimaciju tražnje korišćen je sektorski sastav zaposlenosti i broj slobodnih radnih mesta u različitim sektorima.

Prema podacima Ministarstva prosvete, nauke, tehnologije i inovacija u školskoj 2021/22. godini, 51,5% učenika viših srednjih škola bilo je u školama za stručno obrazovanje i obuku, a 47% u gimnazijama. U apsolutnom iznosu, 36.481 učenik je bio u stručnim školama u 2021/22. (manje od 37.858 u 2020/21.). U tabeli 1 prikazan je broj učenika upisanih u različite profile škola stručnog obrazovanja u akademskoj 2020-21. godini (posljednji dostupan). Kao što tabela pokazuje, profili koje najviše traže studenti na Kosovu su profili u zdravstvu (21% učenika), zatim IT sektor (6,8%), bankarstvo i osiguranje (6%). Međutim, ovaj sastav ne odgovara merama potražnje koje se koriste za ovu analizu.

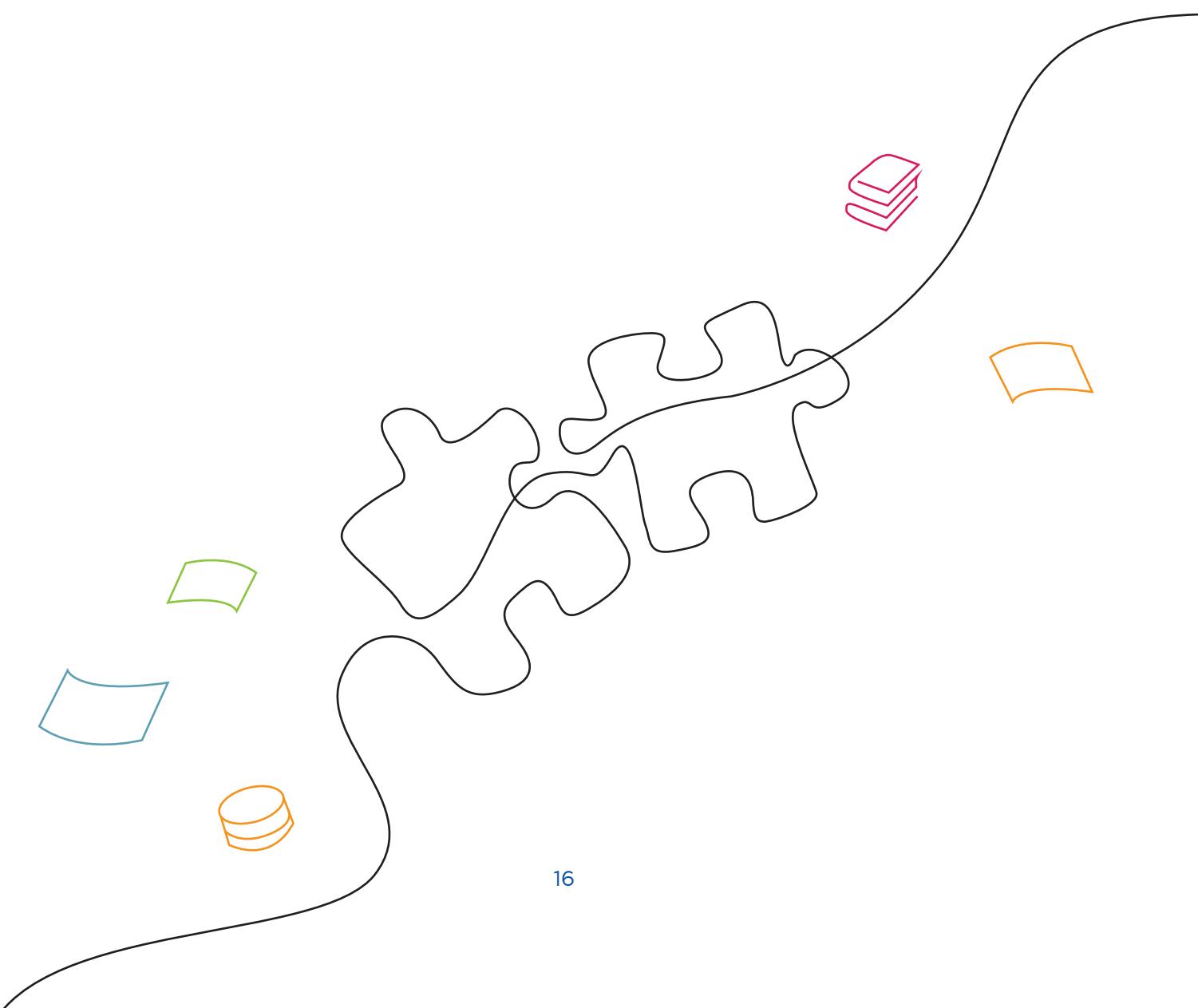

Tabela 1: Broj učenika u školama stručnog obrazovanja od 10. do 12. razreda, i centara kompetencija, prema profilima 2020/21.

Departamenti	Klasa 10	Klasa 11	Klasa 12	Totali	In %
Zdravstvo	2,987	3,060	2,670	8,724	22.3%
Informatička tehnologija- IT	1,253	1,281	1,267	3,809	9.8%
Bankarstvo i osiguranje	799	830	705	2,334	6.0%
Računovodstvo	749	664	636	2,049	5.2%
Zakonodavstvo	513	692	579	1,784	4.6%
Inst.grejanja	787	553	426	1,766	4.5%
Serviser	536	508	483	1,527	3.9%
Prerada hrane	381	398	369	1,148	2.9%
Proizvodnja	369	366	333	1,068	2.7%
Transport	330	368	364	1,062	2.7%
Gradevina	429	284	327	1,040	2.7%
Poljoprivreda	304	353	335	992	2.5%
Administracija	337	303	272	912	2.3%
Arhitektura	268	300	287	855	2.2%
Poslovna administracija	266	303	248	817	2.1%
Trgovina	339	219	223	781	2.0%
Logistika	246	297	237	780	2.0%
Električar	278	264	220	762	1.9%
Prirodne nauke	262	227	267	756	1.9%
Energetika	248	231	169	648	1.7%
Dizajn	198	207	217	622	1.6%
Prerada metala	224	178	122	524	1.3%
Društvene nauke	194	148	181	523	1.3%
Turizam	163	176	162	501	1.3%
Kulinarstvo	114	163	139	416	1.1%
General	134	135	130	399	1.0%
Finansije	64	145	150	359	0.9%
Vodovod I kanalizacija	60	139	121	320	0.8%
Krojač	110	113	83	306	0.8%
Elektronika	109	92	81	282	0.7%
Teknologija	66	81	97	244	0.6%
Muzika	66	81	97	244	0.6%
Print	59	65	20	144	0.4%
Umetnosti	53	49	41	143	0.4%
Mehatronika	92	24	24	140	0.4%
Prerada drveta	43	29	42	114	0.3%
Rudarstvo	45	55	-	100	0.3%
Hemija	49	20	14	83	0.2%
Veterinar	13	16	20	49	0.1%
Ostalo	-	-	32	32	0.1%
Transport/ putevi	11	6	-	17	0.0%
Jezici	-	-	12	12	0.0%
Totali	13,542	13,429	12,163	39,149	100.0%

Izvor: Podaci dobijeni od Informacionog sistema za upravljanje obrazovanjem iz MONTI. Napomena: Zeleni osenčeni profili su komponente proizvodnog sektora.

Tabela 2, koja prikazuje sektorski sastav zaposlenosti, međutim pokazuje da je najveći procenat zaposlenih u sektoru Trgovina na veliko i malo (prosek 17,5), zatim Prerađivačka industrija (prosečno 11%) i Građevinarstvo (11,1%). Zdravstvo, koje je glavni sektor u školama za stručno obrazovanje i obuku (22% učenika), čini samo 6% zaposlenih. Suprotno je i za ostale važne sektore privrede, gde relevantni profili obrazovanja i stručnog osposobljavanja čine znatno manji procenat učenika (prerađivačka industrija oko 10% i građevinarstvo oko 2,7%). Jasno je da odnos učenika stručnog obrazovanja ne odgovaraju potrebama preduzeća.

Tabela 2: Struktura zaposlenih prema privrednoj delatnosti 2018-2020

	2018	2019	2020	2021 Q2
A - Poljoprivreda, šumarstvo I ribolov	3.5	5.2	4.8	2.7
B - Rudnici I kamenolomi	0.9	0.6	1.1	1.0
C - Proizvodnja	10.3	11.9	11.8	9.6
D - Snabdevanje el. Energijom, gasom, parom I klimatizacijim	1.8	1.4	2.2	2.3
E - Vodosnabdevanje, sanitarije, upravljanja otpadom i revitalizacije zemljišta	1.3	1.1	1.2	1.3
F - Građevina	11.9	12.5	11.1	11.4
G - Trgovina na veliko i malo, popravka motornih vozila, motocikala	17	17	17	18.1
H - Transport I skladištenje	3.3	3.7	3.5	3.8
I - Usluge smeštaja i ishrane	6.9	6.4	6.2	6.4
J - Informacije i komunikacija	3.4	3.8	4	3.9
K - Finansijske aktivnosti i osiguranje	2	1.7	1.8	2.5
L - Poslovanje nekretninama	0.1	0.1	0.1	0.2
M - Stručne, naučne i tehničke delatnosti	1.8	2.7	3.1	3.1
N - Delatnost administrativnih i pomoćnih službi	2.9	3.9	4.3	5.3
O - Javna uprava i odbrana; obavezno socijalno osiguranje	7	6.5	6.7	6.0
P - Obrazovanje	11.3	10	10.1	11.3
Q - Ljudsko zdravlje i aktivnosti socijalnog rada	5.8	5.3	6.1	6.5
R - Umetnost, zabava i rekreacija	1.3	1.3	1.1	0.8
S - Ostale uslužne delatnosti	4.8	2.7	2.7	3.2
T - Aktivnosti porodice kao poslodavca; nediferencirana dobra i usluge proizvedene u kućnim aktivnostima za sopstvenu upotrebu	1.7	1.2	0.7	0.2
U - Delatnost eksteritorijalnih organizacija i organa	1	0.7	0.6	0.6
Ukupno	100%	100%	100%	100%

Izvor: SZK, Nacionalni proračuni.

Tabela 3 pokazuje broj novih preduzeća stvorenih u različitim sektorima tokom perioda 2019-2022 (K2), pokazujući rastuće sektore privrede. Iz tabele se vidi da su sektori sa najvećim brojem novih preduzeća trgovina (oko četvrtine), delatnost smeštaja i ugostiteljstva, građevinarstvo i proizvodnja (po oko 11%) i stručne, naučne i tehničke delatnosti (oko četvrtine). Ovo potvrđuje našu prethodnu sugestiju da učenici različitih profila stručnog obrazovanja i osposobljavanja nisu koncentrisani u sektorima koji su bili dominantni na tržištu rada tokom poslednje 3 godine i onima sa potencijalom (mereni od strane novih preuzetnika). Naravno, tabela 3 pokazuje broj novih preduzeća, a ne njihov nivo zaposlenosti, ali imajući u vidu da su većina novih preduzeća na Kosovu mikro i mala preduzeća (sa malo zaposlenih), njihov broj je u velikoj meri indikativan za njihovo zapošljavanje.

Tabela 3: Struktura novoregistrovanih preduzeća, prema privrednim delatnostima (ukupni procenat)

	2018	2019	2020	2021 Q2
A Poljoprivreda, šumarstvo i ribolov	1%	4%	2%	3%
B Rudnici i kamenolomi	0%	0%	0%	0%
C Proizvodnja	15%	14%	9%	11%
D Snabdevanje el. energijom, gasom, i klimatizacijom	0%	0%	0%	1%
E Vodosnabdevanje, sanitarije, upravljanja otpadom i revitalizacije zemljišta	0%	0%	0%	0%
F Građevina	9%	11%	8%	11%
G Trgovina na veliko i malo, popravka motornih vozila, motocikala	24%	25%	23%	25%
H Transport i skladištenje	3%	3%	2%	2%
I Smeštajne i ugostiteljske delatnosti	11%	10%	9%	11%
J Informacije i komunikacije	6%	6%	5%	6%
K Finansijske aktivnosti i osiguranje	1%	1%	1%	1%
L Poslovanje nekretninama	1%	1%	1%	2%
M Stručne, naučne i tehničke delatnosti	9%	10%	8%	9%
N Administrativne i pomoćne aktivnosti	6%	5%	5%	7%
O Javna administracija i zaštita, obavezno socijalno osiguranje	0%	0%	0%	0%
P Obrazovanje	1%	1%	1%	1%
Q Žaštita ljudskog zdravlja i aktivnosti socijalnog rada	2%	2%	2%	3%
R Umetnost, zabava i rekreacija	2%	2%	2%	2%
S Ostale uslužne delatnosti	6%	5%	5%	5%
Ukupan broj novih preduzeća	9,994	9,805	12,670	5,658

Statistička agencija/SA, Broj registrovanih preduzeća po opština i sektorima privredne delatnosti:https://askdata.rks-gov.net/pxweb/en/ASK-data/ASKdata_Statistical%20business%20register_Statistical%20repertoire/enterprises03.px

Podaci predstavljeni u ovom odeljku mogu pokazati da distribucija učenika stručnog obrazovanja i obuke po različitim profilima nije u skladu sa potražnjom za različitim profesijama. Međutim, treba napomenuti da ne očekujemo potpunu jednakost između indikatora ponude i tražnje za različita zanimanja jer neki sektori mogu zahtevati zaposlene sa visokom stručnom spremom kao što su

informacione i komunikacione tehnologije i inženjeri. Štaviše, neke profesije (i profili) kao što su IT, poslovna administracija, računovodstvo i logistika su međusektorske i mogu da rade u nekoliko sektora. Stoga, direktno poređenje između potražnje i profila učenika u stručnom obrazovanju ne može se napraviti sa velikom tačnošću.

Neusklađenost ponude i potražnje za različitim zanimanjima i veštinama može se bolje pokazati korišćenjem podataka o slobodnim radnim mestima prikazanim u tabeli 4. Međutim, treba napomenuti da podatke o slobodnim radnim mestima prikupljaju savetnici za zapošljavanje Zavoda za zapošljavanje i stoga mogu da izaberu sva slobodna radna mesta, tj. podaci o slobodnim radnim mestima će verovatno biti nedovoljno prijavljeni. Kao što je prikazano u ovoj tabeli 4, u tri godine 2019-2021, trgovina je bila vodeći sektor za slobodna radna mesta i predstavljala je između 21% i 28% slobodnih radnih mesta; sledi proizvodnja koja čini između 15% i 27% svih slobodnih radnih mesta; poljoprivreda predstavlja između 4% i 13% slobodnih radnih mesta (sva tri sektora su podebljana). Opet, poređenje slobodnih radnih mesta u različitim sektorima i broja učenika u stručnom obrazovanju u različitim profilima potvrđuje neslaganje između ova dva: dominantni sektori sa slobodnim radnim mestima nisu oni koji su u profilima stručnog obrazovanja i obuke. Na primer, 20% slobodnih radnih mesta je u proizvodnim sektorima, dok samo 7% učenika SO pohađa profile koji se odnose na proizvodni sektor; zdravstvo zauzima samo oko 3% slobodnih mesta, što predstavlja 22,3% učenika u stručnim školama.¹⁰

¹⁰ Važno je napomenuti da je potražnja za školovanjem u zdravstvenim profilima barem delimično vođena povećanom potražnjom za zdravstvenim radnicima u zemljama EU, posebno u Nemačkoj, gde učenici nameravaju da emigriraju.

Tabela 4: Struktura slobodnih radnih mesta po sektorima privrede (procenat ukupno, u %)

	2019	2020	2021
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	13.6%	4.2%	10.3%
Rudnici i kamenolomi	1.0%	0.1%	1.1%
Proizvodnja	27.1%	15.6%	17.6%
Snabdevanje električnom energijom, gasom, parom i klimatizacijom	1.3%	0.3%	1.5%
Vodosnabdevanje, sanitarije, upravljanja otpadom i revitalizacije zemljišta			
Gradjevina	4.0%	10.9%	5.4%
Trgovina na veliko i malo, popravka motornih vozila, motocikala	25.4%	28.4%	21.1%
Transport i telekomunikacije	3.3%	3.2%	2.1%
Smeštajne i ugostiteljske delatnost	7.2%	19.9%	10.3%
Informacije i komunikacije			
Finansijske aktivnosti i osiguranje	1.4%	0.5%	2.1%
Poslovanje nekretninama	2.7%	3.7%	5.3%
Stručne, naučne i tehničke delatnosti			
Aktivitete administrative dhe mbështetëse			
Javna administracija i zaštita, obavezno socijalno osiguranje	1.7%	1.9%	1.9%
Obrazovanje	1.4%	1.8%	3.5%
Zaštita ljudskog zdravlja i aktivnosti socijalnog rada	1.1%	2.4%	4.0%
Kolektivne, društvene i lične usluge	7.5%	5.4%	11.3%
Aktivnosti u domaćinstvu	1.4%	1.5%	1.8%
Aktivnosti međunarodnih organizacija	0.2%	0.3%	1.9%
Ukupan broj slobodnih radnih mesta	15,647	11,116	10,743

Izvor: Agencija za zapošljavanje, Godišnji izveštaji o radu 2019, 2020. i 2021.

Jedna druga dimenzija nepodudaranja je geografska: da li lokacija škola određenih profila i preduzeća u sličnim sektorima odgovara ili ne. Ovu analizu je pripremio projekat ALLED² (ALLED², 2021).¹¹ Korišćeni indikatori su: broj preduzeća po gradu, što ukazuje na potražnju za radnom snagom; VET profili koji odgovaraju profilima u preduzećima, pokazuju ponudu radne snage i udaljenost u kilometrima između škola u regionu. Izveštaj predstavlja nastavne programe i daje pravac u kojim oblastima treba kreirati nove nastavne programme/ profile ili u kojim oblastima postoji potreba za povećanjem broja učenika. Dokazi o geografskoj neusklađenosti između potražnje tržišta i VET profila su pomenuti tokom okruglih stolova organizovanih za ovaj dokument. Na primer, škola koja nudi ekonomski i pravni profil prijavila je da kompanije u tom regionu ne traže diplomce stručnog obrazovanja za ekonomske i pravne pozicije, jer ih popunjavaju diplomci visokog obrazovanja.

Dokazi o nedostatku određenih veština u nekim sektorima prikupljeni su kroz Kosovski barometar veština 2021 (ALLED2, 2022c) uz učešće Privredne komore Kosova. Barometar veština je uključio istraživanje 400 kompanija sa više od pet zaposlenih u privrednim sektorima (bez preduzeća iz javnog sektora i javnih službi). Barometar je prikupio informacije o potrebama kompanija za nizom

¹¹ <http://alled.eu/wp-content/uploads/2022/02/Barometer-2020-2021-24-Feb-2021-1.pdf>

veština u narednih tri do pet godina, i izazovima sa kojima se poslodavci suočavaju prilikom popunjavanja slobodnih radnih mesta za različita zanimanja sada i u bliskoj budućnosti. Rezultati istraživanja sugerišu da su najtraženija zanimanja menadžeri, tehničari i drugi profesionalci, zatim radnici u zanatima, kao i rukovaoci postrojenjima, mašinama i montažeri. Poslednje dve kategorije su upravo ono što se očekuje profila u školama za stručno obrazovanje. Studija je takođe pokazala da se preduzeća suočavaju sa poteškoćama u popunjavanju slobodnih radnih mesta za kvalifikovane radnike u poljoprivredi, šumarstvu i ribarstvu, tehničare, saradnike i stručne radnike. Barometar veština prikupljao je i podatke o slobodnim radnim mestima po zanimanjima u procentima od ukupnog broja zaposlenih u tom zanimanju. Nalazi pokazuju da su stope slobodnih radnih mesta najveće u grupi zanimanja „zanatlje i srodni radnici“ (skoro 53%), zatim u zanimanjima „rukovatelji postrojenja i mašina i montažeri“ (50%) i „tehničari i drugi profesionalci“ (48%). Ali, upravo u ovim oblastima stručne škole zaostaju za potražnjom i nastaviće to činiti ukoliko ne naprave promene u načinu rada i promenu profila.

Ovi nalazi potvrđuju da ponuda različitih zanimanja i veština iz stručnih škola nije u potpunosti u skladu sa potražnjom na tržištu rada, što stvara troškove za kompanije koje su prinuđene da zapošljavaju radnike sa nižim nivoom sposobnosti/ veština, te moraju da organizuju dodatne obuke i/ili angažovanje međunarodnih stručnjaka, i upravo stoga, imaju nižu produktivnost i konkurentnost. U Nacionalnoj strategiji razvoja 2030, nedostatak kvalifikovane radne snage koči razvoj i inovacije privatnog sektora na Kosovu. Kao što je objavljeno u Barometru veština 1.0, neusklađenost veština dovodi do povećanja troškova zapošljavanja i troškova obuke za poslodavce; ima uticaj na plate i produktivnost, kvalitet posla i zadovoljstvu zaposlenih kao i u usporavaju planova za razvoj kompanija.

Strateški odgovor 1: Pametno planiranje stručnog obrazovanja i obuke kako bi se zadovoljile buduće potrebe tržišta rada

Nakon razmatranja prvog izazova sa kojim se suočava privatni sektor, ovaj dokument daje strateški odgovor privredne komore Kosova na ovaj izazov. Kao što je gore diskutovano, postoji dovoljno dokaza da ponuda različitih veština i zanimanja iz VET škola ne odgovara potražnji u privredi i da broj učenika u različitim profilima ne korespondira sa mogućnošću zapošljavanja ili sa slobodnim radnim mestima za različite profesije. Pristup pravovremenim i kvalitetnim podacima o potražnji i ponudi različitih zanimanja i veština je od suštinskog značaja za kompanije, stručne škole, učenike i njihove roditelje. Strateški odgovor na prvi izazov je razvoj pametnog sistema planiranja stručnog obrazovanja koristeći neke od postojećih informacija o tržištu rada i kombinujući ih sa novorazvijenim informacijama. Privredna komora Kosova zajedno sa sektorskim udruženjima može doprineti pametnom planiranju stručnog obrazovanja kako bi se obezbedilo da se ponuda diplomiranih u stručnim školama postepeno približava budućim potrebama tržišta rada. Ovo se radi kroz pripremu redovnih izdanja Kosovskog Barometra veština i redovnim analizama tržišta rada a na osnovu platforme kosovskog barometra tržišta rada koju je već razvio ALLED2. Privredna komora Kosova je u jedinstvenoj poziciji da preduzme pripremu Barometra veština – ima dobre veze i pristup kompanijama, i sprovodi redovne ankete među svojim članovima i stoga može proširiti svoje redovne ankete uključivanjem upitnika Barometra veština. U okviru Privredne komore Kosova, biće osnovane sektorske komisije za obrazovanje, koje će igrati odlučujuću ulogu u pripremama za Kosovski barometar veština i analizu tržišta rada. Pored toga, sektorski odbori za obrazovanje će delovati kao most/veza između Ministarstva obrazovanja, nauke, tehnologije i inovacija MONTI, škola za stručno obrazovanje i obuku, opština i privatnog sektora.

Metodologija za Barometar veština je već razvijena od strane ALLED2 projekta (gore pomenutog) u koji je uključena i PKK (privredna komora Kosova), aktivno učestvujući u fazi prikupljanja podataka i anketiranju preduzeća. Kosovski barometar veština biće organizovan godišnje, svake godine za različite sektore i ponavljaće se svake tri godine za svaki sektor. PKK će morati da razvije kapacitete svog odeljenja za SOO (stručno obrazovanje i obuku) u nekoliko oblasti (prikupljanje uzoraka, prikupljanje podataka i analiza podataka) kako bi svake godine pripremio Kosovski barometar veština.

Pored toga, Privredna komora Kosova će sprovoditi redovne analize tržišta rada istražujući podatke za diplomce različitih profila ponude stručnog obrazovanja i ospozobljavanja, upoređujući ih sa potražnjom za poslom prema različitim sektorima. Analiza će takođe uključiti korišćenje podataka Kosovske agencije za statistiku o sastavu bruto domaćeg proizvoda (BDP) i strukturi zaposlenosti; podaci Zavoda za zapošljavanje o slobodnim radnim mestima; Barometar tržišta rada Kosova za podatke o profilima i diplomcima u stručnom obrazovanju; Kosovski barometar veština za informacije o predviđenim zahtevima za sektore veština i profesija; i informacije koje prikupljaju sektorska udruženja.

Ovim intervencijama, Privredna komora Kosova i drugi predstavnici privatnog sektora direktno doprinose drugom cilju Nacionalne razvojne strategije 2030 za bolje usklađivanje obrazovnog sistema sa potrebama tržišta rada. (u okviru razvojnog cilja za ravнопravan ljudski razvoj) i strateškog cilja 3 Strateškog plana obrazovanja Kosova

2022-2026 – uskladiti obrazovanje i stručnu obuku sa dinamičnim razvojem tehnologije i tržišta rada, u kontekstu celoživotnog učenja.

3.2 Izazov 2. Diplomcima stručnog obrazovanja potrebna su znanja i veštine pogodne za industriju 4.

Pored neusklađenosti stručnih profila i zanimanja koja su u potražnji /neusklađenost ponude sa potražnjom, postoje i dokazi da svršeni učenici stručnih škola ne poseduju veštine koje traže poslodavci, tj. kvalitet stručnog obrazovanja i obuke u većini profila je prilično nizak. Ovo je prepoznato u Strategiji za razvoj 2030, PSAK 2022-2026 I u Programu ekonomskih reformi za Kosovo 2022-2024. Potonji navodi pokazuju da poslodavci nakon zaposlenja moraju da obezbede dodatnu obuku diplomcima kako bi im omogućili da efikasno obavljaju poslove vezane za profil: u proseku, novom zaposlenom je potrebno oko 7,8 meseci obuke za preradu drveta, 7,3 meseca u metaloprerađivačkoj industriji i elektroopremi, i 6,7 meseci u informacionim tehnologijama (Program ekonomskih reformi, 2022-2024). Pored toga, novozaposlenim pojedincima nedostaju transferzalne veštine kao što su kreativnost, preduzetničke veštine i veštine rešavanja problema. Izveštaj naglašava da će veštine i znanja kao što su upravljanje promenama i kreativnost, komunikacijske veštine i digitalne veštine za upravljanje postati suštinske u eri posle Covid-19 (više od 70% ispitanika smatra da su sve tri veštine neophodne). Potrebu za obukom u znanju i veštinama za svaku profesiju, kao i potrebu za obukom u transferzalnim veštinama, potvrdio je Kosovski barometar veština 1.0. (ALLED2, 2022c).

Nedovoljno znanje i veštine među diplomcima stručnog obrazovanja i stručnog osposobljavanja su posledica nekoliko faktora, od kojih su glavni: kurikulum stručnog obrazovanja i obuke ne odražava potrebe tržišta rada; skoro potpuni nedostatak nastavnika sa stručnom praksom u školama za stručno obrazovanje i obuku; slaba ili nepostojeća saradnja između škola za stručno obrazovanje i obuku i poslodavaca; zastarela oprema u radionicama koje trenutno pružaju jedino praktično iskustvo za učenike; nastavnici često ne predaju predmete za koje su specijalizovani; prisustvo mnogih prepreka za smeštaj učenika u kompanije za učenje zasnovano na radu. Nedavna studija sprovedena 2021. godine u okviru projekta ALLED2 (ALLED2 2021) otkrila je da je među 20 stručnih škola koje podržava ALLED2 (od 61 koje rade na Kosovu), samo je 55% škola prijavilo da su njihovi nastavni planovi i programi relevantni za potrebe tržištu rada, 15% manje u odnosu na rezultate istraživanja 2020.

Ograničena saradnja između škola i preduzeća je dokumentovana kroz nedavno istraživanje 214 preduzeća na Kosovu, koje je naručio projekat ALLED2 (ALLED2, 2022b). Istraživanje je otkrilo da dok 86% preduzeća smatra saradnju sa stručnim školama korisnom za njihovo poslovanje, veliki deo nije imao nikakvu saradnju (68%). Glavne prednosti koje su pomenute bile su: bolja usklađenost između trendova u industriji i sadržaja školskog kurikuluma, profesionalna obuka radne snage, povećana efikasnost i kvalitet usluga i proizvoda, poboljšane veštine i kvalitet radne snage sa potencijalom za zapošljavanje nakon diplomiranja, kao i kvalitetnije poslovanja i poslovno osnaživanje. Nedostatak saradnje utvrdila je i studija koju je naručio projekat Kosovske mreže za obrazovanje i zapošljavanje 2019. godine. Istraživanje je sprovedeno u 400 preduzeća da bi se izmerio stepen njihove saradnje sa institucijama stručnog obrazovanja i osposobljavanja na Kosovu i njihova spremnost za povećanjem ove saradnje.

Dok se neke šeme koje uključuju saradnju sa kompanijama iz privatnog sektora mogu naći u nekim stručnim školama, učenje zasnovano na radu (UZR/WBL) je najrazvijeniji od ovih šema i smatra se važnom komponentom za podizanje kvaliteta stručnog obrazovanja i učenika. Ovo je posebno slučaj kada škole nemaju dobro opremljene radionice i nedostaju finansijska sredstva potrebna za opremu njihovih radionica – situacija je sa većinom stručnih škola. Štaviše, učenje zasnovano na radu (WBL) se sada implementira kao zakonska obaveza u novoj nastavnoj godini, u početku u nekim profilima i nekim školama, ali se postepeno proširuje na sve škole i sve profile (UA o Stručnom obrazovanju, br. 137, 2000).

Nedostatak finansijskih sredstava na raspolaganju školama otežava pružanje kvalitetnog i relevantnog obrazovanja. Trenutno na Kosovu, formula finansiranja gimnazija i stručnih škola je ista i ne menja se ni u odnosu na profile u stručnim školama. Studija koju je naručio program ALLED2 (Međunarodni koledž za biznis i tehnologiju, 2020.) izvestila je da trenutna formula finansiranja ne odgovara potrebama sistema stručnog obrazovanja i obuke i da je treba revidirati. Studija navodi da se preko 90% ukupnog školskog budžeta troši na plate i dnevnice, a preostali deo budžeta nije dovoljan da se pokriju neophodni operativni troškovi. Izveštaj predlaže novu formulu finansiranja zasnovanu na potrebama za sistem stručnog obrazovanja u cilju poboljšanja finansijskog planiranja u školama stručnog obrazovanja. Predložena formula je prilagođena specifičnim potrebama sistema stručnog obrazovanja na Kosovu i bavi se glavnim izazovima sa kojima se suočavaju škole stručnog obrazovanja i obuke u pogledu finansiranja. Formula uzima u obzir sve profile ponuđene u svakoj stručnoj školi i prepoznaje njihove razlike u pogledu potrebnih resursa i materijala za nastavu i učenje. Tokom intervjuja obavljenih za ovaj dokument, primećeno je da često materijale potrebne za vežbu u laboratorijama obezbeđuju sami učenici (ovo je izvestila i jedna od škola sa kojima smo razgovarali za ovo istraživanje). Informacije prikupljene kroz intervju za ovo istraživanje i prethodnu studiju koju je sproveo program ALLED2 (Rizvanolli Bajraktari, 2021) otkrivaju da školske radionice nisu u potpunosti i adekvatno opremljene, što onemogućava učenike da budu pravilno obučeni u svojim profesijama. Direktori škola su izvestili da su preduzeća mnogo bolje opremljena tehnologijom u radnim procesima od školskih radionica, i da je u ovom stanju nemoguće da škole idu u korak sa napretkom tehnologije. Tokom okruglih stolova organizovanih za ovu analizu, uočeno je da većina profila u školama nije opremljena savremenom opremom i samim tim, učenici ne poseduju veštine i sposobnosti za proces rada. Od suštinske važnosti je da učenici obavljaju profesionalnu praksu u kompanijama gde stiču znanja zasnovana na radu.

Prema važećem Kosovskom okviru kurikuluma (KOK), stručna prakse treba da bude integrisani deo nastavnog plana i programa stručnog obrazovanja, koji se zasniva na obrazovanju zasnovanom na kompetencijama i rezultatima učenja. Okvir za stručnu praksu obuhvata sve učenike od 10. do 12. razreda i organizovan je na sledeći način: 10. razred: teorija 60% prema praksi 40%; 11. razred: teorija 50% naspram praksa 50%; razred 12: teorija 40% naspram prakse 60%. Programi stažiranja su osmišljeni tako da omoguće studentima da provedu određeni vremenski period u preduzeću kako bi stekli praktično iskustvo koje bi im pomoglo u izboru karijere i potrebne veštine za rad u preduzećima i kompanijama. Škole za stručno obrazovanje i obuku na Kosovu nude dva glavna tipa programa učenja zasnovanog na radu: učenje na radnom mestu u radionicama u školama za stručno obrazovanje, i profesionalnu praksu u preduzeću. Važno je napomenuti da je okvir nacionalnog kurikuluma u završnoj fazi razvoja. 2020. godine, Administrativno uputstvo br. 137/2020 je stupilo na snagu, ali je zbog ograničenja sa COVID-om19 njegova implementacija odložena je za septembar 2022. Ne postoji zvanična statisti

školama potvrđuju da samo ograničen deo učenika ima mogućnost za rad u kompanijama. Čak i kada se pronađu kompanije, ostaju mnogi izazovi za poslovnu saradnju. Neki važni izazovi koje su identifikovali poslodavci (istraživanje 212 poslodavaca 2022. godine) su: nedostatak prevoza od škole do kompanije za studente (61,7% ispitanika), nedostatak osiguranja od nezgode i povreda za učenike tokom prakse (55,6%) i nedostatak volje i nespremnost studenata za obavljanje profesionalne prakse (44,9%) (ALLED2, 2022b). Uprkos ovim izazovima, 95% anketiranih preduzeća je izrazilo spremnost za buduću saradnju sa stručnim školama. Poslodavci su takođe sugerisali da postoji potreba za podrškom Vlade kako bi se stimulisala i ohrabrla preduzeća da sarađuju sa stručnim školama. Iako je MONTI dodelio budžet opštinama da obezbede materijalno pokriće u slučaju povreda učenika u toku obavljanja profesionalne prakse, škole obuhvaćene interviuom su izjavile da sredstva nisu bila dostupna za osiguranje i korišćena su u druge svrhe. Ovo predstavlja rizik za kompanije u slučaju nezgoda na radu i demotivise ih da prime pripravnike u process učenja zasnovanog na radu. Program ALLED2 je naručio analizu kako bi se identifikovali modaliteti za podsticaje za poslodavce i uskoro će objaviti dokument o politici za kontekst Kosova. Pružanje kvalitetnog učenja zasnovanog na radu takođe zahteva prisustvo instruktora, trenera u kompaniji i master trenera. Prema rečima predstavnika MONTI, do sada je u kompaniji obučeno 300 instruktora (sa sertifikatom), ali u kompaniji nema trenera i master trenera.

Još jedna prepreka za pružanje kvalitetnog stručnog obrazovanja i obuke na Kosovu smatra se nedostatak kvalifikovanih nastavnika u stručnom obrazovanju (ETF, 2020). U izveštaju FET (European Training Foundation), navodi se da značajan broj nastavnika nema prethodno praktično iskustvo, ali ovo pitanje su pokrenuli i učesnici okruglih stolova ove studije. Nastavnici u stručnom obrazovanju treba kontinuirano da razvijaju svoje profesionalne veštine sposobnosti, što je bio i jedan od predloga koji je izneo jedan od predstavnika sektorskih udruženja tokom diskusija na okrugлом stolu u toku ovog istraživanja. Tehnologija i radni procesi su drastično promenjeni i nastavnicima u stručnom obrazovanju nije ponuđena obuka za unapređenje njihovih veština. Strateški plan obrazovanja Kosova 2022-2026 planira da obezbedi kontinuirani profesionalni razvoj za nastavnike stručnog obrazovanja. Razvoj nastavničkih kapaciteta može biti podržan klasterom/fokusom (Cluster-Hub) UP (UPCO). UPCO se sastoji od Univerziteta u Prištini, Opštine Priština i Privredne komore Kosova kroz strukturisanu saradnju između akademskog sveta, javnog sektora i industrije/poslovne zajednice (Triple helik u stvarnosti) što predstavlja zdravu osnovu za uspešno obezbeđivanje kvalitetnog stručnog obrazovanja uključivanjem i promovisanjem preuzetničkog ekosistema na Kosovu u skladu sa najnovijim tehnološkim trendovima i razvojem (ALLED2, 2022a). Štaviše, istraživače se potencijal za izvrsnost u nastavi i učenju, inovativni transfer tehnologija preuzetništva na lokalnom i nacionalnom nivou, prateći trendove u EU. Grupisanje ili fokus će otvoriti nove mogućnosti za UP i njegove partnera za bolje usklađivanje sa politikama, trendovima i razvojem EU u cilju ekonomskog i društvenog razvoja Kosova zasnovanom na znanju (ALLED2, 2022a).

Strateški odgovor 2: Povećanje/poboljšanje kvaliteta sistema stručnog obrazovanja i osposobljavanja

Pošto smo razgovarali o drugom izazovu sa kojim se suočava privatni sektor, sada objašnjavamo strateški odgovor Privredne komore Kosova na ovaj izazov. Gore navedeni dokazi pokazuju da čak i kada VET škole nude tražena zanimanja, znanja i veštine koje steknu učenici nisu u skladu sa zahtevima poslodavaca. Nedostatak praktičnih veština učenika je najistaknutija briga poslodavaca. Ovaj nedostatak je priznat u Nacionalnoj razvojnoj strategiji Kosova 2030 i PSAK 2022-2026. PKK-privredna komora Kosova, zajedno sa sektorskim udruženjima, može doprineti poboljšanju procesa učenja i razvoju praktičnih veština učenika stručnog obrazovanja. PKK (privredna komora Kosova) će delovati kao posrednik između škola za stručno obrazovanje i kompanija za šemu učenja zasnovanog na radu

(UZR/WBL) preko obuka instruktora i trenera u kompanijama i master trenera; razvoj i održavanje baze podataka/platforme za UZR (učenje zasnovano na radu) sa podacima o učenicima, školama, preduzećima i instruktorima preduzeća, kao i sertifikacija preduzeća za UZR. Sve ove intervencije mogu se sprovesti u bliskoj saradnji sa sektorskim odborima za obrazovanje (koji uključuju predstavnike sektorskih udruženja) i mogu da ih sprovode regionalne kancelarije PKK. Regionalne kancelarije će morati da budu podržane dodatnim ljudskim kapacitetima i da se podvrgnu razvoju kapaciteta. Kao što je već pomenuto, nedostatak finansijskih sredstava je hitan izazov za škole koje žele da pruže kvalitetno obrazovanje svojim učenicima. Istraživanje mogućnosti stvaranja fonda za obuku sličnog francuskom poreskom sistemu razmatra se u Akcionom planu PKK (vidi Aneks 1).

Intervencije predviđene ovim strateškim ciljem u direktnoj su vezi sa drugim ciljem Nacionalne strategije razvoja 2030. za bolju usklađenost obrazovnog sistema sa potrebama tržišta rada (u okviru razvojnog cilja ravnomernog humanog razvoja) i sa strateškim ciljem Strateški plan obrazovanja Kosova 2022-2026 - usklajivanje obrazovanja i profesionalne prakse sa dinamičnim razvojem tehnologije i tržišta rada, a u funkciji cjeloživotnog učenja, posebno u cilju 3.4 Pružanje mogućnosti za implementaciju praktičnog učenja i funkcionalizaciju usluga karijernog savjetovanja.

Strateški odgovor 3: Doprinos razvoju preduzetničkog načina razmišljanja

Treći izazov sa kojim se privatni sektor trenutno suočava je slabo preduzetničko okruženje i slab preduzetnički način razmišljanja kod mlađih ljudi. Održivi ekonomski rast je usko povezan sa preduzetničkim stavovima i načinom razmišljanja stanovništva koji se može razvijati i jačati u obrazovnim sredinama (škole i univerziteti), kao i u porodicama. Dok je procese tranzicije ka tržišnoj ekonomiji u Južnoj, Centralnoj i Istočnoj Evropi podrazumevalo i preduzetničke aktivnosti u skoro svim zemljama, većina njih je bila tipa „preduzetništvo iz nužde“, a manje tipa „preduzetnička prilika“. Dok prvi tip može da stvori zaposlenje i prihod za preduzetnika i užu porodicu, njegov obim i uticaj su mali i ograničeni. Ali drugi tip je pokušaj da se odgovori na priliku, svesna odluka da se upusti u preuzimanje rizika koja ne dolazi iz nužde, već iz prepoznavanja šanse na tržištu. Ovo preduzetništvo se odnosi na stvaranje firmi orientisanih na rast i mogućnosti zapošljavanja izvan uže porodice preduzetnika. Da bi se preduzetništvo u mogućnosti razvilo, moraju postojati pravo okruženje i ekosistem. Ovo uključuje podizanje svesti i edukaciju o preduzetništvu u celom obrazovnom sistemu, porodici i društvu.

U današnjem društvu koje se brzo menja, od suštinskog je značaja da svako ima sposobnost da deluje u skladu sa mogućnostima i idejama, radi sa drugima, upravlja dinamičnim karijerama i oblikuje budućnost za opšte dobro. Da bismo postigli ove ciljeve, potrebni su nam ljudi, timovi i organizacije sa preduzetničkim načinom razmišljanja, u svakom aspektu života. Evropska komisija je razvila Evropski okvir kompetencija za preduzetništvo (EntreComp) kao referentni okvir za objašnjenje šta se podrazumeva pod preduzetničkim načinom razmišljanja. EntreComp pruža sveobuhvatan opis znanja, veština i stavova potrebnih ljudima da budu preduzetnici i da stvaraju finansijsku, kulturnu ili društvenu vrednost za druge. EntreComp je zajednički referentni okvir koji identificuje 15 kompetencija u tri glavne oblasti koje opisuju šta znači biti preduzetnik.¹² Od svog pokretanja 2016. godine, EntreComp se koristi u politici i praksi u mnogim sektorima za podršku aktivnom građanstvu, inovacijama, zapošljivosti i učenju kroz preduzetnički način razmišljanja i delovanja. EntreComp može pružiti osnovu za razvoj preduzetničkog obrazovanja u stručnim školama.

Tradicionalno, stručne škole na Kosovu imaju za cilj da svoje učenike opreme specifičnim veštinama i disciplinama, pripremajući ih za zapošljavanje u javnom ili privatnom sektoru. Manje pažnje je posvećeno pripremi studenata za samozapošljavanje kao alternativnom putu. Dok se od svih škola na Kosovu očekuje da ponude preduzetničko obrazovanje učenicima svih profila, naši razgovori sa školama stručnog obrazovanja potvrđuju da se to uglavnom radi za one učenike koji su u profilima ekonomije što je površan pokušaj da se podučava preduzetništvo umesto da se podstiče i omogućava preduzetnička praksa i način razmišljanja. Stručne škole mogu da promovišu preduzetničke stavove organizovanjem posebnih događaja, sajmova, poseta uspešnim malim firmama, gostujućih poseta školama od strane uspešnih preduzetnika kako bi inspirisale učenike i podstakle ih da razmišljaju o preduzetničkim aktivnostima kao ozbiljnoj opciji za svoju karijeru. Ali da bi bile efikasne, takve posete i druge aktivnosti bi trebalo sistematski da organizuje Kancelarija (kao što su centri za karijerno savetovanje) sa adekvatno obučenim osobljem sa vezama sa privatnim sektorom i pristupom grupi preduzetnika. Takođe bi trebalo da je podržavaju i promovišu nastavnici u svim predmetnim oblastima kako bi etos škole mogao postepeno da promeni preduzetnički stav i mentalitet.

Strateški odgovor 3: Doprinos razvoju preduzetničkog načina razmišljanja

PKK i druge organizacije privatnog sektora mogu olakšati ovaj proces povezivanjem škola i kompanija, upoznavanjem škola sa uspešnim kompanijama i preduzetnicima različitih profila. Drugi program, koji je predviđen da bude obavezan u svim školama za STRUCNO OBRAZOVANJE I PROFESIONALNU OBUKU, koji promoviše Kosovski centar Praktičnih Firmi Ministarstva obrazovanja, nauke, tehnologije i inovacija MONTI, je proces gde učenici stvaraju virtualnu kompaniju i očekuje se da je razvijaju tokom vremena, baveći se različitim aspektima (pravni, finansijski, analiza tržišta, poslovni model, itd.) razvojem i vođenjem kompanije. PKK, u saradnji sa industrijskim/sektorskim udruženjima, takođe može pomoći razvoju prakse u preduzećima

¹² Evropska komisija (2018), EntreComp: Evropski okvir kompetencija preduzeća, dostupno na: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8201&furtherPubs=yes>.

pomažući im da pronađu mentore za studente koji će ih savetovati o različitim aspektima i izazovima osnivanja i vođenja kompanije. PKK takođe može podržati osoblje odgovorno za ovaj segment nastavnog plana i programa.

Međutim, stvaranje pozitivnih stavova prema preduzetništvu i samozapošljavanju i razvijanje preduzetničkog načina razmišljanja kod učenika zahteva zajednički napor: porodice, nastavnika, škole i društva u celini tokom dužeg perioda. Zaista, preduzetništvo treba da bude element nastavnog plana fakulteta i programa obuke nastavnika, kako bi nastavnici (na svim nivoima i svim predmetima) imali razumevanje uloge preduzetništva u društvu. Ovo bi trebalo da se desi i na nivou tercijarnog obrazovanja (iako je to van okvira ove studije). PKK takođe može da radi sa fakultetima na poboljšanju nastavnog plana i programa sa kursevima o preduzetništvu.

4

SREDNJOROČNA STRATEGIJA I AKCIONI PLAN ZA PKK

Na osnovu analize predstavljene u prethodnom delu, vizija Privredne komore Kosova i predstavnika privatnog sektora u oblasti obrazovanja i stručnog osposobljavanja je da podignu kvalitet stručnog obrazovanja i osposobljavanja i promovišu preduzetništvo na Kosovu. Ova vizija će se ostvariti kroz doprinos PKK i privatnog sektora za: a) pametno planiranje stručnog obrazovanja i obuke kako bi se zadovoljile buduće potrebe tržišta rada; b) povećanje/poboljšanje kvaliteta sistema obrazovanja i stručnog osposobljavanja; i c) negovanje mentaliteta preduzetničkog društva. Ovi ciljevi će se postići nizom intervencija u naredne tri godine. Za svaki cilj definisani su specifični ciljevi kako bi se omogućilo merenje uticaja intervencija. Indikatori i ciljane aktivnosti za svaki cilj su predstavljeni u ovom odeljku.

4.1 Indikatori i aktivnosti za strateški cilj 1: Pametno planiranje stručnog obrazovanja i stručnog osposobljavanja kako bi se zadovoljile buduće potrebe tržišta rada

U periodu 2023-2025. očekuje se postizanje sledećih rezultata: tri barometra veština; tri analize tržišta rada i formiranje i rad pet sektorskih komisija za obrazovanje (videti tabelu 5).

Tabela 5: Indikatori i aktivnosti za strateški cilj 1: Mudro planiranje stručnog obrazovanja i stručnog osposobljavanja kako bi se zadovoljile buduće potrebe tržišta rada

	Osnovna linija	Cilj 2023	Cilj 2025	Datum izvor
1	Strateški cilj 1: Pametno/Mudro planiranje stručnog obrazovanja i stručnog osposobljavanja kako bi se zadovoljile buduće potrebe tržišta rada			kumulativno
1	Broj barometara veština	1	3	MONTI i PKK
2	Broj analiza tržišta rada	1	3	PKK
3	Broj aktivnih sektorskih komisija za obrazovanje	2	5	PKK

Za sprovođenje Barometra veština, biće preduzeti sledeći zadaci. Prvo će biti pregledan Upitnik barometra veština 1.0. Osoblje PKK će biti obučeno za tehnike uzorkovanja i određivanje veličine uzorka (za sektore i zanimanja). Svake godine će se pripremati Barometar vještina za određeni sektor (kriterijumi: zapošljavanje; izvozni potencijal itd.). U vezi sa profesijama koje se odnose na njih, biće razvijen alat za prikupljanje podataka i onlajn upitnik. Biće obezbijeđena obuka za prikupljanje podataka i osiguranje kvaliteta, a biće izrađen i priručnik. Pored toga, biće obezbijeđena obuka za analizu podataka (testiranje hipoteza) i pisanje izveštaja. Računarski potpomognuti

intervjui (IPAK) i Kualtrics paket biće spremni za prikupljanje i analizu podataka. Podatke za Barometar veština će prikupljati regionalne kancelarije PKK i anketari/osoblje za prikupljanje podataka angažovani u PKK. O rezultatima Barometra veština će se razgovarati i potvrditi kroz struktuirane intervjuje i diskusije u fokus grupama sa sektorskim udruženjima, preduzećima i drugim zainteresovanim stranama. Izveštaj će pripremiti osoblje PKK, a nalazi će biti predstavljeni široj publici. Barometar veština će takođe doprineti planiranju i identifikaciji budućih sektora i zanimanja relevantnih za implementaciju Garantne šeme za mlade.

U cilju pripreme redovnog godišnjeg izveštaja o ponudi i potražnji za radnom snagom, PKK će prvo osnovati komisiju za obrazovanje i 5 sektorskih odbora za obrazovanje, koji će služiti kao platforma za analizu kretanja na tržištu rada i predlaganje promena za stručno obrazovanje i osposobljavanje. Za analizu tržišta rada biće pripremljena metodologija za izveštaj. Izveštaj će koristiti podatke Statističke agencije, Agencije za zapošljavanje Republike Kosovo i MASHTI, kao i informacije sektorskih udruženja. Izveštaj će identifikovati sektore sa potencijalom za rast, konkurentnost, direktnе strane investicije i druge faktore koji mogu da oblikuju privrednu Kosova. Izveštaj će raščlaniti podatke po regionima i njihovim opštinama, što će im omogućiti da identifikuju sektore sa potencijalom rasta.

4.2 Indikatori i aktivnosti za strateški cilj 2: Povećanje/unapređenje kvaliteta sistema stručnog obrazovanja i osposobljavanja

PKK i privatni sektor će igrati aktivnu ulogu u podizanju kvaliteta stručnog obrazovanja i stručnog osposobljavanja. U periodu 2023-2025, PKK i privatni sektor će doprineti implementaciji UZR (učenje zasnovano na radu) u 5 sektora. Ukupno će 300 kompanija biti sertifikovano da nude UZR i 1.000 instruktora u kompaniji na nivoima 2 i 3 biće obučeno. Da bi se podržao razvoj kapaciteta nastavnika stručnog obrazovanja, biće preduzeta kratka procena situacije i pilot šema kako bi se pružile mogućnosti za unapređenje/prekvalifikaciju nastavnika stručnog obrazovanja – u stručnim predmetima. Da bi se rešili ograničeni finansijski resursi za stručne škole, biće sprovedena studija za procenu stvaranja fonda za obrazovanje/obuku.

Tabela 6: Strateški cilj 2: Povećanje/unapređenje kvaliteta sistema stručnog obrazovanja i osposobljavanja

	Osnovna linija	Cilj 2023	Cilj 2025 kumulativno	Datum izvor
1 Strateški cilj 1: Povećati/poboljšati kvalitet sistema stručnog obrazovanja i obuke S00				
1	Broj sertifikovanih kompanija za primenu WBL (učenje zasnovano na radu)	15	dodatak 50	300 OEK
2	Broj sektora koji implementiraju WBL (učenje zasnovano na radu) ili dualno učenje	n.d.	2	5 MONTI i PKK
3	Broj sertifikovanih instruktora u kompaniji i nivo 2 i 3 (u kompaniji i master trener)	400	120	600+400= 1,000 PKK
4	Evaluacija za stvaranje fonda za obrazovanje/obuku je završena		1	1 PKK
5	Kratka ocena situacije i pilot šema za pružanje mogućnosti za prekvalifikaciju nastavnika stručnog obrazovanja u stručnim predmetima		1	1 PKK

Da bi podržao širenje UZR/učenje zasnovano na radu, PKK (privredna komora Kosova) će formirati radnu grupu sa učesnicima iz Ministarstva prosvete, nauke, tehnologije i inovacija, Ministarstva industrije, preduzetništva i trgovine, PKK, opštinskih udruženja, koja će imati ulogu savetnika u vezi sa Učenjem zasnovanom na radu. Pripremiće se protokol za prikupljanje podataka i uparivanje podataka škola i preduzeća, a regionalne kancelarije PKK (takođe novozaposleno osoblje) će biti obučene o razvijenom protokolu. Prvobitno će se prikupljati kontakt podaci svih škola sa podacima o profilu, broju učenika po

profilu i lokaciji. Takođe će se prikupljati podaci za kompanije koje rade na Kosovu, prema opštinama i privrednim aktivnostima. Regionalne kancelarije PKK će organizovati sastanke sa stručnim školama, radi razmene ideja i informacija o aktivnostima koje planiraju regionalne kancelarije i da se upoznaju sa specifičnim potrebama škola. PKKK će zajedno sa sektorskim udruženjima kontaktirati kompanije da identifikuju one koje su pogodne za Ucenje zasnovano na radu (spremne i sposobne) i biće sastavljena lista kompanija zainteresovanih da imaju instruktore obučene u kompaniji. U cilju informisanja kompanija o značaju i modalitetu implementacije učenja zasnovanog na radu, regionalne kancelarije PKK zajedno sa sektorskim udruženjima organizovaće informativne sesije. Prikupljaće se podaci o broju učenika koje kompanije mogu uključiti; podaci će biti podeljeni po regionu, opštini, stručnom profilu i sektoru. Podaci kompanije i škole će se podudarati jedni sa drugima. Inovativna intervencija je priprema osoblja PKK da uzme ulogu trenera da podrži stručnjake za predmetna pitanja, da primi studente stučnog obrazovanja – podršku koju pružaju komore u Evropi. Dostupnost kvalifikovanih instruktora u kompaniji je od suštinskog značaja za kvalitet učenja zasnovanog na radu.

PKK će nastaviti da pruža obuku za interne instruktore na Nivou 1. Pored toga, PKK će obezbediti obuku za obuku trenera Nivoa 2 i Nivo 3/master trenere. Za ovo, u početku, PKK će organizovati obuku trenera (od domaćih ili od stranih stručnjaka).

Kao što je već navedeno, Akcioni plan predviđa sprovođenje procene izvodljivosti za stvaranje fonda za obrazovanje i obuku koji će se koristiti za obuku i prekvalifikaciju radnika. Svrha evaluacije je proučavanje međunarodnih dobrih praksi i procena njihove izvodljivosti u kontekstu Kosova.

Kako je definisano u UA br. 137/2020 o učenju na radnom mestu u stručnom obrazovanju i obuci, PKK je odgovorna za čuvanje podataka o procesu učenja zasnovanog na radu, kao i kratka ocena situacije i pilot šema za pružanje mogućnosti za prekvalifikaciju nastavnika stručnog obrazovanja u stručnim predmetima. Da bi se ispunila ova uloga, biće razvijena baza podataka/platforma za unos informacija o školama, studentima, kompanijama i instrukturima unutar kompanije. Podatke će unositi regionalne kancelarije PKK i biće podržane od strane Departmenta za obrazovanje i stručno osposobljavanje u PKK. PKK će takođe proceniti podobnost kompanija (na osnovu već definisanih kriterijuma kvaliteta) za pružanje i izvođenje učenja zasnovanog na radu.

4.3 Indikatori i aktivnosti za strateški cilj 3: Podsticanje preduzetničkog mišljenja i preduzetničkog obrazovanja

PKK i privatni sektor će doprineti razvoju svesti za stvaranje preduzetničkog duha/društva, kroz obuku 300 nastavnika obrazovanja i stručnog osposobljavanja o preduzetništvu; podrška školama za stručno obrazovanje sa 20 mentora/ambasadora preduzetništva; i kroz 3 aktivnosti u cilju podizanja svesti (1 godišnje) za nove profesije i mogućnosti zapošljavanja/samozapošljavanja.

Tabela 7: Strateški cilj 3: Podsticanje preduzetničkog načina razmišljanja i preduzetničkog obrazovanja

	Osnovna linija	Cilj 2023	Cilj 2025	Datum Izvor
Strateški cilj 3: Doprinos rastu/ razvoju mentaliteta preduzetničkog društva				
1	Preduzetničko obrazovanje: broj nastavnika obučenih za preduzetništvo	n.d.	50	300
2	Broj mentora/ambasadora preduzetništva	n.d.	5	20
3	Broj aktivnosti u cilju podizanja svesti o novim profesijama i mogućnostima zapošljavanja/samozapošljavanja		1	3

Da bi se obezbedila obuka nastavnika za preduzetničko obrazovanje u školama stručnog obrazovanja, prvo treba analizirati pružanje preduzetničkog obrazovanja u školama stručnog obrazovanja i usklađenost sa Entrecomp-om, kao i spremnost nastavnika da integrišu i ponude preduzetništvo kao predmet u njihovom programu. Ovde će fokus biti na razumevanju da li katalog obuke MONTI nudi komponente preduzetništva i da li će Pedagoški fakultet Univerziteta u Prištini i drugi univerziteti sa programima obuke nastavnika obučavati nastavnike za preduzetničko obrazovanje. Zatim će, uz podršku eksterne ekspertize, biti organizovan program obuke za obuku nastavnika stručnog obrazovanja u skladu sa Entrecomp okvirom. Program obuke će biti podnet za akreditaciju MONT-u. Nakon što obuka bude akreditovana, biće organizovana obuka trenera za Preduzetničko obrazovanje. Obučeni nastavnici će biti posvećeni obuci nastavnika stručnog obrazovanja. Plan je da se 2023. godine obuči 50 nastavnika stručnog obrazovanja, sa ukupno 300 do kraja 2025. godine.

Privredna komora Kosova i privatni sektor će doprineti promociji preduzetništva i karijernog puta/razvoja kroz podršku učeničkim praktičnim/virtualnim firmama i kroz angažovanje mentora/ambasadora preduzetništva za promovisanje preduzetništva među učenicima stručnog obrazovanja. Za ovo će se prvo razviti kriterijumi za mentore/ambasadore (kao što su oni koji dolaze iz kompanija koje su redovni poreski obveznici, oni koji poštuju prava radnika, itd.); biće objavljen poziv zainteresovanih za mentore/ambasadore. Kada budu izabrani, sesije će biti obezbeđene za odabrane men-

tore/ambasadore i biće u skladu sa stručnim školama.

Pored toga, PKK će sa drugim sektorskim udruženjima svake godine organizovati aktivnost u cilju podizanja svesti kod učenika i roditelja, pružajući informacije o novim profesijama kako bi ih informisala o mogućnostima zapošljavanja i samozapošljavanja, u kontekstu njihovih karijernih planova.

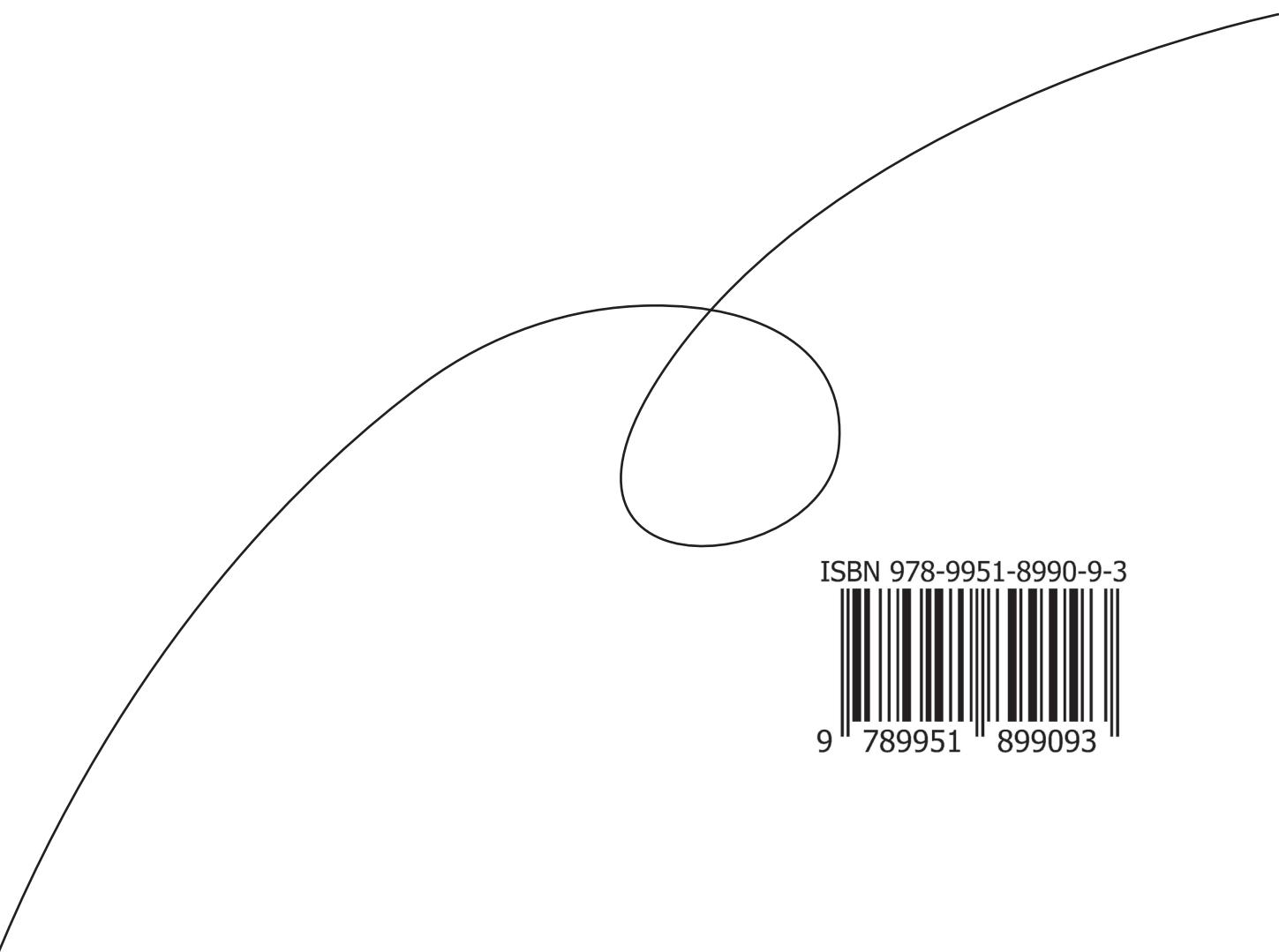
Dodatak 1: Plan akcije

Plan akcije je za korišćenje internih potreba OEK-a.

Referencat

- ALLED2 (2022a), Towards Industry 4.0 in Kosovo. ISBN 978-9951-8990-8-6.
- ALLED2 (2022b), Challenges and opportunities for cooperation of the business community with vocational schools and the impact of the COVID-19 pandemic, not published.
- ALLED2 (2022c), Kosovo Skills Barometer 1.0. Prepared by Institute for Entrepreneurship and Small Business. ISBN 978-9951-8990-7-9.
- ALLED2 EIPP (2019), State of Art on Vocational Education and Training. Kosovo. ISBN: 978-9951-8990-1-7.
- EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework: <https://entrecompeurope.eu/>
- European Commission, 2021, Kosovo Progress Report:
https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/kosovo-report-2021_en.
- European Commission, Executive Agency for Small and Medium-sized Enterprises, Schulz, C., Korte, W., Moghaddam, Y., et al., Skills for Industry: Upskilling and Reskilling in the Post-Covid Era: Fostering New Services and Jobs Creation: Three Scenarios for 2030: Final report, Publications Office, 2021, <https://data.europa.eu/doi/10.2826/59135>.
- European Training Foundation, 2020, Quality Assurance in Vocational Education and Training in Kosovo:
https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/2021-04/quality_assurance_in_vet_kosovo.pdf
- Government of Kosovo, Kosovo Economic Reform Programme 2022-2024,
<https://mf.rks-gov.net/desk/inc/media/23D2D3B1-81C1-41FE-B6C0-2D5C739A6F69.pdf>.
- Implementation of quality assurance at the level of vet providers in Kosovo. Prepared by Boshtrakaj, Linda, Prishtinë: Austrian Development Agency, 2021a. ISBN 978-9951-8991-3-0.
- KEEN (2019), Linking VET Institutions to Businesses in Kosovo: Assessing the Alignment and Cooperation of Kosovo Businesses and VET Institutions:
<http://kosovoprojects.eu/wp-content/uploads/2020/02/Linking-VET-institutions-to-businesses-in-Kosovo.pdf>.
- Kolegji Ndërkombëtar për Biznes dhe Teknologji – UBT, 2020, Financial Planning for VET System in Kosovo Proposal for Improvement. Kosovo: Publication of "Aligning Education and Training with Labour Market Needs 2" project. ISBN: 978-9951-8990-2-4. Kosovo Agency of Statistics-KAS, 2022, International Trade Statistics:
<https://ask.rks-gov.net/media/6830/statistikat-e-tregtis%C3%AB-s%C3%AB-jashtme-stj-2021.pdf>
- Kosovo Government, 2022, Draft National Development Strategy 2030.
- Ministry of Education, Science, Technology and Innovation, 2020, Draft Kosovo Education Strategic Plan 2022-2026.
- REPORT 2019-2020 Based on the ALLED2 School Survey. 2020. Kosovo: Publication of "Aligning Education and Training with Labour Market Needs 2" project.
- REPORT 2019-2020 Based on the ALLED2 School Survey. 2021, Kosovo: Publication of "Aligning Education and Training with Labour Market Needs 2" project.
- Rizvanolli Bajraktari, Majlinda 2021, Towards Excellence in VET with Focus on the Validation and Accreditation Process in Kosovo. Kosovo: Publication of "Aligning Education and Training with Labour Market Needs 2" project.

STRATEŠKA SARADNJA ZA RAZVOJ VEŠTINA

ISBN 978-9951-8990-9-3

9 789951 899093